

אגודל. כמו גדול עם א' נוספת, ע"ע.

דהוא אנרופו של בן אבטיח, ועיין רב שם. [אר"י ישנו כראש גדול של אדם, וכ"פ הרמב"ם בהל' מו"מ פי"ד הל"ב] ועיין בכורות למ, ב — והנה מהא דפרשה מתניתן דכמלא אנרוף גדול הוא אנרופו של מאור שלא נעשה בידי אדם, משמע לכאורה ששאר האנרופים אינם גדולים, ואינם כאנרופו של בן אבטיח. ולפ"י האנרוף של חור שברלת הנ"ל, הוא ע"כ אנרוף קטן אכן דעת רוב המפרשים (עיין פיה"מ של הר"ם והרא"ש ועוד) שזה נחשב לנעשה שלא בידי אדם, ודינו באנרוף גדול — ובהוספתא ב"מ פ"ז: סתמא נאמר: האנרוף שאמרו, משמע דקאי על כל אנרוף שנוכר, לכה"פ, במשנה —

אנרביא. קרקע דינר אנרמא רביע מעות סרימסין, ירוש' גמין פ"ה ה"ז — קרויסם מניה: דינרא גרדיינא, ולא פירש יותר, ורב"מ כ': אם לקח .. קרקע.. כדינר, נותן לבעל הקרקע גרמא, שהוא שליש דינר, שהוא רביע מעות, וסריסין בל"ר הוא גרמא בל"י, עכ"ל. ודח"ק בע' סרימסין כ' ולא אדע מאין לקח כי גרמא בל"י כמו טריסין עכ"ל, ולא אדע מאי לא ידע, אם המלה גרמא, לרעתי כונת רב"מ להמלה גרמס, ע"ע. ואם המלה טריסין, אין ספק ששם"ה וצ"ל: טרימסין, ע"ע. [והח"ק כ': ואשר נ"ל כתבתי בע' אנרמא ע"ש, ובע' גרמס, ועוד ע"ע טרימסין, עכ"ל. ולא מצאתי בכל אלה המקומות, שום פי' אחר מפני רב"מ בערכין אלן]: אבל עריין דברי הירוש' קשי ההכנה. עכנ"ל שאין אנרמא שם מטבע, אלא הוא כמו: גרס, גרמא. עצם וגוף הדבר. ופי' הירוש' כך הוא: קרקע דינר (מי שקנה מסיקריקין קרקע כדינר, כך דינו) אנרמא (אם מחויר לבעל הקרקע חלק מגוף הקרקע) רביע (צריך להחזיר חלק רביעי מהקרקע) מעות (ואם מסלקו במעות) טרימסין (צריך ליתן לבעל הקרקע שליש דינר). והוא כרעת שמואל בבבלי גמין נח, ב. ועיין לאו ע' סרימסין, שפי' גם הוא את הירוש' כן, אך לו דרך אחרת בפתרון מלת אנרמא. —

אדרביא. אדריבא. והערך גורס ארדב ארדבא וכ"ה בשה"ק בדרוש על המדות והמטבעות, נגזר מלשון קאפוטקי, והוא בל"ם ארטבא ובליו"ר ἀρταβα artaba — ת"ר קב לכהף אדריב לעריבה בי"מ פ, ב. ההיא אסיתא ... דהות מחוקת אדריבא [והו"ו שקלי לה ב"י עשרה. רי"ף ורא"ש] עירובין קב, א — לרי"ע ושה"ק כונת התלמוד לחצי סאה, אבל לא מצינו דוגמתה, והחז"ם כ' שהכונה להארטבא הפרסית [וב"כ רבי"מ] שהיתה ק"ב לוגין, או להמצרית החדשה שהיתה נ"ג לוגין ושליש [ואולי בב"מ שם הכונה להארטבא המצרית הישנה בת ע"ב לוגין (ג' סאין). כי כמדומה לי שמקור

אנרופו. שיעור אתרוג הקטן רמ"א כאנו, סוכה פ"ג מ"ז. ג' אבנים מקורולות ... וכמה שיעורן, רמ"א כאנו, שבת פא, א. סוכה לו, ב. מוכין כדי לעשות כדור קטן, וכמה שיעורו כאנו, שבת עח, ב. חביה שיעורה בגרונרות דר"ש, רי"א באנויים, רמ"א בותים, כלים פ"ג מ"ג. וכ' רבתיו"מ שאנו בציר מביצה וגדול מוית כמו שכ' רש"י שבת פא, א, על הא דאמרו שם כוית .. כאנו ... וכביצה, בהחלה .. בקטנה. עכ"ל הרי דאנו גדול מוית וזוטר מביצה, [ירמו לזה הרוקח הל' סעודה כו' שכ"מ הובא בכ"י או"ח ס' קצ"ט. וע' חוה"ש] וע' רש"י שם ד"ה כהכרע שכ' ג"כ שאנו נפיש מכוית, וזוטר מכוית (עיין הגהות הרש"ש כלים שם) וכ"כ הרב המאירי שם, [ועיין ר"ן שם. וברש"י ברכות מא, ב, ד"ה שיעורן כרמונים] — והנה נסגורגרת נפיש מוית ובציר מביצה, ע"ע. ומי משניהם גדול מחבירו? פליגי התיו"ט והגר"א, דעת התיו"ט שגורגרת גדול, ודעת הגר"א שאנו גדול. עיין אליהו רבה ויכין ובעז כלים שם. ולי יש קצת ראי' לדעת הגר"א שאנו גדול מגורגרת, ולא עוד אלא שגדול גם מכוהבת הגדולה מגורגרת, ע"ע. דביומא עט ב, הוכיחו דביצה גדולה מכוהבת מהא דאמרו ב"ש שאור בכוית, וחמץ בככוהבת, דכיון דב"ש רק אשיעורא דנפיש מכוית מהדרי, ליתני ביצה, ש"ט דביצה גדולה מכוהבת. וע"ו הקשו התוס' ד"ה לימר, דעדיין לימרו כנורגרת דנפיש מוית ובציר מכוהבת? והרצו כיון דאמרו עירובין ד' א' כנורגרת להוצאת שבת, לא מסהבר להו לאוקמי גם לאכילה, עכ"ל. ואי נימא דאנו שנפיש מכוית קטן מכוהבת, אכתי תקשה לימרו חמץ כאנו? אלא ש"מ דאנו גדול מכוהבת, וכ"ש מכנורגרת. — אכן לפי מה שכתבו שם התוס' אח"כ דלכך הקשו ליתני ביצה מישום דהוא שיעור אוכל הנאכל בבת אחת, אין ראי' מהתם.

אגודה. לאגורת כסף ש"א ב' ל"ו ת"י למעה דכסף, וכ"כ הרד"ק ורש"פ ע' אנר: הא' נוספת פי' לשון גרה, ע"ע, וכן חברים ר"מ במחברת האלף, ועיין השנה דונש ותשובת ר"ת, וכ"כ רש"י, ממשקלת עשרים גרה. גם השבעים הרגמוה אובילי *ὀβολός* כמו שתרנמו מלת גרה.

אנרוף מודה ר"י כמלא אנרוף, סוכה כא, א. וע"ש ברש"י. חרות מים ... שיעורו מלא אנרוף, אהלות פ"ג מ"א. [החור שברלת שיעורו מלא אנרוף שם מ"ז, ועוד] ופי' הרב אנרופו של בן אבטיח. וכ"ה מפירש במשנה כלים פי"ז מ"ב: ויש שאמרו במדה נסה ... וטאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו כמלא אנרוף גדול

ואולי היתה לפניו איזה ניס' אחרת.

אוכלה. מנן לרבוה ... ואוכלה. ירוש' סוטה פ"א היא, שם מדה. - והוא שם מהפעל כול או כיל, מדוד- כמו השם כלה ע"ע, עם א' נוספה ברהמ"ל. ובבבלי נקרא עוכלא (ע' במקום א'), ע"ע ושם נהבאר שיעורו.

אונקא. **אונקיא**, **אוקיא**. נסבין מן אונקא ... נסבין מן פלג אונקא איכה רבה פ' העיר, אונקיא

אחת בר"ר פכ"ט, אם הפקיד אדם לידך אונקיא של כסף שם פי"ו וכי בפ"י המיוחס לרש"י: משקל, וכ"כ

במתיב שם (ובמקום הראשון כ' בין מדה ז), אין דויד שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל ש"ר פמ"ג, מנהדרין

קב, א- ובירוש' תענית פ"ד ה"ה איתא: אונקיא. וכ' רב"ם בליו"ר (*uncia, oxyia*) שם משקל (אונק), אשר

משקלו, שני שקלי הקדש" או שמונה דרכמין, ולדעת החצ"ים כונתו אל אונקיא רומי דהיינו משקל 614 גראן

פארזיום (בקירוב), אבל מדבריו בע' אסתירא נראה שעל היוסיפון קא סגך וביוסיפון קדמוניתו. ג, ב איתא

'Ο δὲ αἰγλὸς νόμισμα Ἑβραίων ὦν Ἀττικὰς δραχμαὶ δρασμὰς τέσσαρας (ע"ין באקה דף 62). הרי דכונתו

לדרכמין אטינים, - ואולי לאותן שהיו משקלן 77 ג"פ (א) ותה"י האונקיא הנזכרת (8×77) = 616 ג"פ, ורש"י ועוד

אחרים מוכירים אונקיא קלוניא, ולדעת הד"ח בכורות פ"ח אות כ"ב כינתם לקלוניא שבאשכנז (Kōla) משקל

כבר [ז' אצ"ל: משכן כבוד] של מהר"ל, והיא היתה 660 ג"פ. אכן מדברי האו"ז הלי בכורות סי' תקכג נראה

קצת שקלוניא אחרת היא (ואולי Clugy שבצרפת) דו"ל והפשיט של משקל הברזל (היינו המשקל של רש"י ע"ש

כפנים) פשיט קולנש ושמניית פשיט ומעט יותר - נמצאת האונקיא של רש"י (2/6 × 660) = 618 ג"פ ומ"ט

יותר א'). ושיעור זה קרוב לשיעור היוסיפון לפי חשבוני, - וואולי ה"י שיעור שניהם מספר שלם 620

ג"ש]. והנה בע' שעורה כתבתי שמשקלה 1.2 ג"פ ותה"י האונקיא הלזו (1.2/610), 513 ג"ש (בקירוב) והיא

קרוב לשיעור הריב"ש אכן להתשב"ץ שחושב את האונקיא 640 ג"ש תה"י משקלה לפ"ח השעורה הנ"ל

(640 × 1.2) = 768 ג"פ והיא גדולה הרבה מהאונקיא של היוסיפון והאו"ז וואולי הג"ש שלו ה"י כמשקל הגראנים-

גרעונים - הפארזיום. והוה משקלה רק 640 ג"פ. ולפ"ז תה"י האונקיא של הריב"ש שהיא 4/3 משל התשב"ץ

(640 × 4/3) = 512 ג"פ, דהיינו קרוב למשקל האוקיא הרומי שזכרתי לעיל. עכ"ז ע' דרהם, מנה, סלע, שעורה ושקל. -

ומהאמר ראינו, שאונקיות שונות היו בזו"ט שונים. וע"ע סלע ששם הבאתי ששאניקא של הרמב"ם

היתה 676 גר"ש - וכבר כ' הכפ"פ מספר דרהמי (או גר"ש האונקיא נהרא נהרא ופשמי, - והנה בישיב קרושין פ"א ובדרישה יו"ד סי' ש"ה, ואחריהם במ"ז

שם הובא בשם הגה שמשקל ה' סלעים הוא ח' אונקיות, ולפי שמצאו האחרונים שמשקל גר"ש של ה"ם הם

ה'

שמקור הבריייתא הוא בתוספתא כ"ט פ"ו הובאה בירוש' בסוגי' זו וז"ל קב לכתף וגי' סאין לעגלה, - הרי שני

סאין בתוספתא מנכיל לאדריב שבתלמודן, ומה שקשה ע"ז להחצ"ם א"כ למה שמשו כמלה זרה (אדריב) ולא

נקטו איפה או בה. לדעתי לא קשה כי מצינו הרבה כיוצא בזה. ובפרט שבימי חכמי התלמוד לא השהמשו

עוד במלות איפה ובה. ע"ע אלון. אכן בעירובין, לגרסת הרו"ף והרא"ש, קשה לאמר שתה"י הכונה לא'

הארטבאות הנזכרות ואפילו להיותר כנדה שבהן, להפרסית, דלמה יצטרכו למדוכת ק"ב לוג מדוכה

(= אסיתא) גדולה כזו, משא עשרה בני אדם ז - ולפי מה שבי' רש"י שהוא לתך (= מ"ז סאין) הוה אתא

שפיר, אלא שלא מצאתי דוגמתה (ע"ין באקה דף 243 והלאה ע"י הארטבאות השונות). והערוך כ' שהוא חצי

לתך (= 1/2 סאה וחצי), ואם כי לא מצאתי גם דוגמתה עכ"פ מצאתי מקורה, כי המעתיקים היונים העתיקו

את החמר (ישע"י ה-1) ἀρταβὰς ἕξ (שש ארטבאות) נמצאה הארטבא בלח (כי קרא בלח משתע"י ה' סאה. אשר לפ"ח ארבעים סאה בלח שהן כוריים (= 8' ס' סאה)

ביבש (שבת לה, א וש"נ) הוה ארטבאות דלח ו' סאין וחצי דיבש. ולפי מה שבי' במערכי לשון בשם

הח' יאהן במבואו לסה"ק שהיתה ארטבא השוה לחמר ודאי הוה אתא שפיר אלא שאין הספר ת"י

לע"ין בו, ולא אדע אי מצא ארטבא כזו. ובעה"ש כ' שבהענתקת השבעים לישע"י הנ"ל העתיקו חמר ארטבא.

אבל בהענתקת השבעים אשר לפני הוצאת H.B. Swete איתא כמו שכתבתי, וכ"כ החהרצ"פ דף 84 בשם השבעים. -

אדרכבן. לאדרכונים אלף, עזרא ח, כז. פירשו המפרשים שהוא מטבע זהב פריסי. והקרא אדרכנים רבו

דהי"א כס-ז תר"י וזו"ז עשרא אלפין. ונזנאה שר"ל זהב במשקל י' אלף זוזים. כי הוזה הוא של כסף וקרא

בוהב משתע"ין. ונזנור לדע"ק מן דרך (עם א' נוספת). שכן הולכי דרכים דרכם ליקח עמהם מטבעות זהב. להקל

המשא וכמו דאיתא שקליוסרפ"ב מצדפין שקלים לדרכונות מפני ששוי הדרך ע"י בפיהמ"ש וברב שם. וכן הוא

בתרגום היווני עזרא שם, εἰς τῆς ἑξῆς, וזהו גם כונת הנוסחא האחרת בתר"י: זורין - שהוא מלשון וורדאי

קלילי - כתובות סו ב, דבר שלוקחים עמהם יוצאי דרכים ע' רש"י שם. וע"ע דרכון ודרכמון. -

אוזיא, דכסורא אמרי תרמא ופלגו תרמא בנרש אמרי חלקא ופלגו חלקא בפוסבדייתא אמרי אוזיא

ופלגו אוזיא ובמתא מחסיא אמרי רבעא ופלגו רבעא ביצה כט, א. וכ' הערוך: אוזיא ששיות (וכ"ה בל"י

ἑξῆς) חלקא חמשיית (כן גרסתו) שלושיית רבעא רביעית. והראב"ד בפ"י לת"כ כ' על מלת זון

(שהוה לדעתו משקל ב' זוזים) כוה"ל: מין משקל ירוע, כמו תרמא ואוזיא (ע"ין ערך זין, ונראה שכונתו אל

הנמרא שלפנינו וקצת משמע שרועה להשוות את הזון אל האוזיא אבל לא אדע את הדמיון אשר ביניהם.

(א) ע"ין ווינער I 276 ע' דרכמא. - (א) אלא שלמי מה שכתבתי

ה' לוח, חשבו שאונקיות הללו קלים הם כלומין שלהם (עין הוה"ש, וד"ח בכורות פ"ח). ולולא מסהפנא מפני כ"ג של כל הגאונים הללו, הייתי אומר כי מעות נפל בספרים מקדמות דנא. וכן צ"ל ג' אונקיות (ונמחק מעט מנגנו של רגל ה' ונשתרבראש ה' ונראה כן) כי כן עולה השיעור כמו שהארכתי בע' זהב. —

אחיזה. קורע טפח. . . מאי קרא ויחוק דוד בכנריו ויקרעם, ואין אחיזה פחותה מטפח. מוע"ק כב, א [ויברוש' שם פ"ג ה"ז הנרס' אין חוקה פחות מטפח, והכל חד כמו שהעיר ע"ז הרב ביצחק ירנן אבילות אות צב, מקרא שמות ט--טו, ואחוז בונבו. . . ויחוק בזנכו] והיינו לכאורה כר"מ שסובר שם כו, ב דתחלת קריעה טפח, אכן ר"י סיבר דהוא ג' אצבעות, וכ' התנ"ס ד"ה תחלת קריעה טפח, לא ידעינן מסאי מפי' דכיון דמקרא ילפינן. ובהגהות הרש"ש הירץ ע"פ מה דאיתא בכלים פכ"מ מ"ד שחוט מאונים ג' אצבעות, ופי' הרב שאוחזין בהם המאונים, אלמא דיש בנ' אצבעות כרי אחיזה. אבל לפי' תקשה איך אמרו "שאינן אחיזה פחות מטפח"? ותתחוק הקושיא למאי דפסקין בחוט המאונים ג' אצבעות (רמב"ם פכ"א טהל' כלים ה"ה) ובקריעה טפח (רמב"ם אבל פ"ח ה"ב ושו"ע יו"ד סי' ש"מ), וע"כ דלא בעינן התם שיעור אחיזה טפח, דאין לנו קרא ע"ז משא"כ כאן דילפינן לה מקרא. [ועדירף מזה הוא תירוץ הגליון לפי תיקון הגהת בן ארי' ע"פ מה דמבאר כלים פכ"ז מ"ב ומ"ו, ולא דבגד בן ג' נקרא בגד, ור"י קריעת בגד בעי — ולא ילף מטלת ויחוק כלל — ולכן בעי ג' אצבעות]. עוד קשה קושיית הרש"ש מהא דאמרו נדה כו, א כרי שיאחזו בידו ויראה לכול"ב טפח. ופי' הר"ן כרה"ש דככרי אחיזה אין בה טפח רק כרי שיראה משלימי. — ואני אוסיף שכן דעת בעה"ט מצות שופר ח"א, ועי' מור או"ח סי' תקפ"ה שהסכים לזה. — אכן רש"י פי' באמת דבאחיזה אית בה טפח. האמנם א"ז הכ"ח הגיה: לית בה טפח, אבל כדברי רש"י כ"ה בריא"ג לפי מה שהבין דבריו בעה"ט והמור (ב). ועיין בהגהת כ"א (שנדפסו סוף חולין וסוף נדה בדפוס ראם החדש) שגם הוא הגיה ברש"י כהכ"ח, והקשה קושיית הרש"ש וזה תימא. והנה בב"א שם כ' לחלק בין אחיזה מצומצמת שהיא פחותה מטפח, ובין אחיזה מרווחת — חוקה — שאין בה פחות מטפח, כלשון הירושלמי (ג), אבל לשון הבבלי, ואין אחיזה פחות מטפח" מתנגד לזה. —

והנ"ל בהקדם, מה שכתבתי בע' טפח, שטפח דקרא הוא טפח טבעי בן ד' אצבעות כמו שהן קבועין ביד: אצבע אמה קמיצת ורת. רק שבימי חז"ל נתקמנו האצבעות, ומצאו שטפח טבעי של דורו של משה, הי' כשיעור ד' גודליון ע"ש. ומעתה אומר שסתם

אחיזה היא טפח טבעי. והי' בימי חז"ל קרוב לנ' אצבעות בגודל [ועי' חגיגה טו, א, דאמר כ"ז צופה הייתי בין מים העליונים ליםים התחתונים, ואין בול"ו אלא ג' אצבעות, וכ"ה בה"י בראשית א, ז. ובירוש' חגיגה פ"ב ה"א איתא שאין ביניהם אלא כמלא פותח טפח, אשר אפשר שג"כ הכונה לטפח טבעי]. ודעת ר"מ כיון דרוד קרע טפח טבעי דידי' שהי' או כד' גודליון של ר"מ, ע"כ בעינן לעולם שיעור קריעה טפח, בן ד' גודליון. ודעת ר"י שרק טפח טבעי בעינן, ואם הטפח הוא כנ' גודליון, די בג' גודליון. ולפי האמור אפשר דלכן הגיה הב"ח בדברי רש"י: "לית בה טפח", משום דאחיזה שאמרו חכמים בטפח של זמנם אמרו, ובזמנם לא הי' בו עוד ד' גודליון, שהוא "סתם טפח" בדברי חז"ל, ובדברי המפרשים והפוסקים. —

ובעירובין נב, ב כ' רש"י שאחיזה טפח וחצי אצבע, וכ' כה"ר פט"ו: וכמה צע"ג. . . ותמוה טובא שהרי אחיזה פחות מטפח ולכל היותר לא גדול מטפח, ולא ארע מנ"ל שאינו גדול מטפח? ומלשון: "ואין אחיזה פחות מטפח" משמע דרק פחות לא הוה, אבל אפשר שיהא יותר מטפח. ובעיקר הקושי' קדמו הרש"ש והב"א אך הם סמכו על דברי הר"ן שזכרתי לעיל, ולפי' דגם הר"ן לאו כלל כיול למלתו' רק התם אצל שופר אמר כן. והכי מסהבר שבדבר היותר גדול (כמו חבל המדה בת ג' אמות) גם האחיזה יותר גדולה. וע"ע פשך שיש גם טפח בן 4,8 גודליון, — וזה הלוי כפיזור האצבעות והתכונות. — וידעו חז"ל דטפח של טורדי החומין הוא 4,5 גודליון, — והרש"ש תירץ דאולי משום דצריך למתוח החבל בכל כחו, כדפירש רש"י, לכן צריך שיצאו קצות החבל מאחורי ידיהם קצת. ובמאור פי' דברי רש"י שהאחיזה היא כד' אצבעות (היד) עם עובי הגודל, וכ' כה"ר שהחוש מכחיש זה, שהרי רוחב האגודל בנובא הוא חצי אגודל ברחבו, וא"כ אכתי לא הוה טפח וחצי אצבע וצע"ג, — ולשונו קשה ההבנה, ואולי ר"ל דבר אצבעות כמו שקבועין ביד, שאין בהם טפח, עם עובי הגודל אין עדיין טפח וחצי אצבע, היינו 4,5 גודליון, אבל לא אראה הכחשה מהחוש לזה. —

אטבע דספרי. וכמה ריוח (צריך להניח מלמעלה ומלמטה במזוזה). . . כמלא אטבע דספרי מנחות לב, ב. ופי' רש"י עץ סדוק הנושך דפי קונטרס שלא יכפלו, וכ"ה בערוך. וכ' הרא"ש בשם הגאונים שהוא כחצי צפורן (עין' טור או"ח סי' לב), וכן הוא ברמב"ם תפלין פ"ה ה"א. —

איספרגוס. הערוך ע' אנטל הביא הא דאמרו ב"ב נח, ב אנבג אנפק [אנטל], ואיזה אנטל רביעית של תורה] ומי' פי' שיעור כל אחד ביצה ומחצה

(ב) אלא שלהרב יצחק ירנן הלי' רה"ש אות צא, כונה אחרת בדברי ריא"ג הללו.

(ג) עיין בכה"ר פי"ט שהאריך בזה. וקדמוהו בכל הרש"ש והב"א. ובכלל דבריהם דבריו. וע"ש שבי' שנצטער הרכה עד

שלמר את הירוש' הנוכח בפנים, וכבר הובא ביצחק ירנן, שהי' למראה עיניו. —

ומחצה, וכן שיעור איספרגוס והיא רביעית של תורה ע"כ. ונראה שכונתו אל הא דאיתא קדושין ע, א, א"ל ליישתי מר אנבנא א"ל מי סני איספרגוס דקרויה רבנן או אנפק דאמרו אינשי - ומשמע לו שאיספרגוס כמו האנבנ והאנפק פירושו כלי המחזיק רביעית. אכן לרש"י פירוש אחר כזה.

איסר, איסר האימלקי - איסר אחד מכ"ד בדינר של כסף ב"מ מד, ב. פרוטה אחד משמנה באיסר האימלקי, קדושין פ"א מ"א. ובהיספאה ב"ב פ"ה איתא פרוטה שאמרו א' משמנה לאיסר, ולא נזכר אימלקי. ומשמע שסתם איסר היא אמלקי. וכן משמע גם בקירושיין שם. ולדעת רוב המפרשים (ד) הוא אחד מכ"ד לדינר צורי. ולמד"ס שדינר צורי הוא צ"ו גרעיני שעורה כסף, והפרוטה - חצי גש"כ, יהי' האיסר ד' גש"כ, ע"ע סלע פרוטה ושקל. -

וחומר של האיסר לא נתפרש בתלמוד (ד) ולדעת רש"י ריש קדושין ד"ה איסר האימלקי, וב"מ נה, א ד"ה אין אונאה לפרומות, ור"ן ריש קדושין וסוף כתובות הוא כסף. גם התוס' ב"ב קסו, א, ד"ה נסבא כ' שסתם מעות ופונדיונים ואיסרון הם של כסף, וע"ע פרוטה. [ובפיהמ"ש להר"ם ריש קידושין ב': ואיסר הוא רובע הדרכמן. א"כ משקל האיסר ד' גרעונים (של כסף) ופרוטה חצי גרעין מכסף. ומשמע לכאורה שגם הוא סוכר שהאיסר הוא של כסף. אבל מהא דמייס, ופרוטה חצי גרעין מכסף" אע"פ שפרוטה ודאי של נחשת. ע"ע, ע"כ שבששים משהעי, רצ"ל שהאיסר של נחשת, שזה כד' גש"כ, והפרוטה שיה כחצי גש"כ. ואין לומר שברקוק כ', אולי גם בנוסח הערבי, אצל איסר משקל (משקל האיסר), ואצל הפרוטה לא זכר מלה משקל (רק ב'): והפרוטה חצי גש"כ) לומר דהאיסר משקלו כסף. והפרוטה רק שו"י כסף - דהרי בספרו הוד כ' גם אצל פרוטה: "ומשקל הפרוטה" - ע"ע פרוטה (ה). וע' הערה צ"ח]. והרא"ש ב"מ פרק הזהב, כ' מפורש

(ד) אמרתי לדעת רוב המפרשים כי רה"ג ז"ל סי' עו נסתפק בשיעור איסר האימלקי, ובסי' עפז, הסכים שהוא מטבע מדינה, ע"ע פרוטה ושקל. (ד) בצעה"ה יו"ד השמטה שני, כי לדעתו ראוי גדולה שהאיסר הוא של כסף, דעל ר"א שאמר, קדושין יא, ב, כל כסף האמור בתורה כ"צ, הקשו משמואל. ואם איתא דהאיסר הוא של נחשת, הו"ל להקשות ממשנה מפורשת ע"כין מ"א מ"א שאחר מדה שדה הקדשו באיסר עכ"ל. ולא זכיתו להבין ראיתו, דאפילו נימא דהאיסר הוא של כסף, עדיין אפשר להקשות כסיפא דמתניתין שאמר ר"י שפרה כביצה, שהקדש נפרה בשו"פ. (ועיין הגהות הרש"י מה שתיירץ בזה. ועיין ספר הכריתות לשון למודים שער ג' סי' כה, שכן' אשכחנן דמריד מדברי אמורא אע"ג דהמשנה כלשון האמורא לא פריך (מנה). ושוב אין ראוי מהתם להכרו של האיסר. - (ה) ולפי מה שכתבתי בע' פונדיון האימלקי, שלהרמב"ם היא של נחשת, מוכרח שיוסבר שגם האיסר של נחשת. דהרי אמרו ברכות נג, ב כדו שזכיר בין איסר לפונדיון משמע שקרובים זל"ו בגדלם. ואי נימא דהאיסר הוא של כסף, יהי' קצן הרבה ספונדיון של נחשת, לפי ערך מהיר הנחשת אל הכסף. - אלא שלא נתבאר בתלמוד שם באיזה איסר - ופונדיון - משתעי. ועיין לקמן, בפנים. - (ו) בתירושו הרז"ה, שיעור סלע ואיסר, הקשה על המפר"ח דהא ע"כ בכסף צורי שיעור, דא"כ איך פסק הרמב"ם דחצי ג"ש של כסף הוה הוראה, הא צריך להוסיף עוד 3 1/2 ג"ש נחשת, ששמה מה ששנה. וסיים והפ"ח והתב"ש לא עיינו בזה ככל הצרך, ע"ש. ונעלם ממנו לפי שעה, מה שהאריכו בזה הסמ"ע והג"ש והח"י. ועיין ג"ש סי' יב, אות ג, שלדעתו הנחשת לא נחשב למאום, והביא כי המהר"ל סי' קע, כ"ב בשם הרא"ש (ובאמת ה"י בזמן קדום הנחשת כזול מאד). ואי נימא כהרז"ה שבכסף מדינה לא ה"י 1/8 כסף מצומצם, רק פחות מעט מזה, כפי שו"י של הנחשת המעורב בו, כדו שהכסף עם הנחשת יהי' 1/4 כסף צורי (ע"ש שכ' שכן מוכח בהרמב"ם אישות פ"י - אבל אני לא אדע איכן מוכח זאת. שם, ומהא לא נסתיער. או לא הקשו מהתם הג"ש והח"י, נראה שגם הם לא מצאו רמז לה) ועי' חו"י סי' א' שקדמו בזה. ודאי שלא תקשה קושינו על הפ"ח. דלפ"ו לא ה"י באיסר ד' גש"כ מצומצם, רק פחות מעט, לפי שו"י של הכ"ח ב"ש נחשת שבו. וא"כ שמינית איסר הוא פחות מעט מן חצי ג"ש כסף לפי ערך שו"י של 3 1/2 ג"ש נחשת שבו. ובהצ"ו גרעין פרוטה כסף, הו"י כדו שו"פ של שמינית הכסף והנחשת של האיסר. והפלא שהרז"ה הביא זאת לחוק קושינו, והביא נורא לקנינו. -

נקב. הרי שידע גם הראב"ן שיעורי' ושיעור עובי דינר זהב]. ובנקודת הכסף יו"ד סי' ל"ד, ראיתי דברים שלא אוכל להולמם. דהעתיק דברי הר"ם שזכרתי לעיל, רק השמיט מלה ומשקלו, וסיים ובפ"ק דקדושין סלע ר' דינין... נמצא שהאיסר הוא א' מצ"ו חלקים בסלע, וסלע הוא שלישי טפח. עכ"ל. נראה מכל אלה שרצה להנביל רוחב האיסר ע"פ רוחב הסלע, ולדעתי קשה למילף ומ"ז, כי מי יודיענו עובי האיסר כמה? ואולי הי' דק מהסלע, ע"ע פונדיון האימלקי. ולדעת הרא"ש שהאיסר של נחשת, ודאי דא"א ללמוד רחבו מרוחב הסלע, שהי' של כסף.

איסתירא. הרב ר"א בן אמוג, אימת מפגיע ח"ב דף י"ב, כתב: ישניח (המעין) להרגום ירושלמי, שתרגם ויהי אומן את הרסה ית אסתירא, וכן תרגם מלה נונה אסתירא... (י' ויבין כינוי העששתרה (astarte) והמטבע איסתרא, כי לדעתי היתה צורת האלוה חקוק עליו... ורושם הנכר מהאיסתרא הוא בל' רומי Stella ובל' אנגלי Star ובל' ספרד estrellita. וכ"כ בקצרה בפירושו אם למקרא בראשית לג—י"ט. ולדעת הרבה חכמים הוא מל"י ורומי (Stater, στατήρ) מין מטבע כסף.

ואיחא בקדושין יא, ב, כל כסף האמור בתורה, כסף צורי, ושל דבריהם כסף סדינה רתנן... נהנין לו סלע ולא תימא מאי סלע ד' זוזי אלא... פלגא דוזוא דעבירי אינשי דקרי לפלגא דוזוא איסתירא. (ובבבבורות נ, ב איתא דקרי אינשי סלע פלגא דוזוא. אכן לפני רנמ"ה היתה גם שם הנירמא כמו כאן, ועיין כתובות סד, א, ב"ק צ, א). ולמדינן מזה: א) שמלע ואסתירא חד הוא. ב) כי כן נקראה מטבע ששוי' ד' זוזי, והוא הסלע צורי [וכן השאלות שקי"ז, — ור"ח ריש"ט, אשכול הל' פדה"ב סי' טב, והל"ג הל' פדה"ב, קורין לסלע צורי איסתרא. עיין לקמן. וכ"כ רב"ט שהאיסתרא היונית והרומית הי' משקלה חצי אונקא, כשיעור הסלע לדעת רש"י, ע"ע סלע]. ומטבע ששוי' חצי זוז צורי או שמיני איסתרא צורי, והיא סלע (איסתרא) מדינה י'. ג) שמתם זוזא, הוא רבע סלע צורי, וע"ע זוז.

וסתם

(1) ולפי מה שכתבתי בכונת דברי הרב, כרוש הערך. גם מזה אין ראוי. — (2) בהגהות הרש"ש, כלים פ"ז מ"ב נסתפק אם כונת הרב לרוחב השעורים, או לארכם, ע"ש. ולכאורה אין להסתפק בזה. דאי נימא דכונתו לארכם יהי' רוחב האיסר יו"ד רחבי ג"ש, ושטחו $(214 \times 3/4) = 147$ רג"ש. אכן דג"ש תופסין מקום $(4 \times 0,245) = 0,98$ רג"ש ע"ע ביצה, — ואם נחלקם על השטה יהי' עביו של האיסר $0,0066 = 0,98$ רג"ש בקירוב, שיעור דק מאד שלא נתן להאמר. אלא שלפי מה שהבאתי לעיל בפנים בשם הרא"ש שהאיסר הי' של נחשת, וכי אפשר שכן דעת הרמב"ם וכן לפי מה שבי' הפ"ח שהי' באיסר של כסף כ"ח ג"ש נחשת יש מקום לספקו' (אבל הרב לא העיר מזה). בכ"ז לא מסתבר לי שיהי' לדעת הרב, אשר עז"ר נמשך אחרי הר"ם, ורוחב איסר האימלקי גדול כן דהרי גם הפונדיון השוה פי שנים מהאיסר, לא יגדל לדעת הרמב"ם כ"כ. ע"ע. — (3) ולפי מה שכתבתי לעיל דאיסרין שונים היו בלאו הכי לא קשה, דבשני המקומות שהביא, לא נזכר רק סתם איסר, ולא אימלקי — וזה אפשר שהי' נודע לכל. — והכי מסתבר שאיסרין הללו של נחשת הן, דאי' לומר שישער תנא בככר קטן כד' ג"ש, וכן הא דיראה כאיסר, שיהי' שיעור קטן כ"כ. ורגמיהיג כ' חולין גר, ב שאיסר אימלקי איסר גדול הוא, ולא ארע אם דעתו שכל האיסרין שזכרו בתלמוד, הם אימלקים והיו של נחשת, ולכן כי שהוא גדול, כי היו עוד איסרין סוריים של נחשת קטנים מאלו (עיין כ"ח ח"ט דף מג, מה שהביא החי' בער בשם קאוועדאני, וע' ע' איסתרא סרסאי, שמשבעות הסוריים היו $3/4$ משבעות הצוריים) או שזכר שכל האיסרים שבתלמוד הם של כסף, וכי האימלקי הי' הגדול שבהם. — (4) לא ארע לאיזה תרגום ירוש' כיון, ואולי כונתו לתרגום שני שבי' איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא, יונית איסתרא אבל אי-כ לא הי' לו לבקש רשומה במלת Stella הרומי, האנגלי, האנגלי estrellita הספרדי, אב כפוש כתוב התם שהיא יונית (והוא ἀστέρηס ולדעת הח"ק צ"ל פרסית. ע"ש.) — (5) ומעתה הא דיתא גבין נבא, א תרתי מתקלי איסתרי

סתמא נאמר, "היא חנ"ש של כסף", ואפשר דאשו"י קאי. — אלא שבדבריו הר"ם מפורש כמו שהעתיק התי"ט (1). אבל דבריו באמת צ"ע דלמה זכר משקלו כאן, ואנן לרחבו בעינן (ואולי לזה כ' בחולין, ועביו כראוי וצורתו עגולה, שעפ"ז נמצא ערך רחבו, אבל זה דחוק. ובסקודאות לא זכר אף זה). ע"כ לא רחיק לומר שלפני הרב היתה באמת הגרמ' בר"ם, שרחבו רנ"ש" — וע"ע פונדיון האימלקי. ולפ"ז יהי' רוחב האיסר $7/4$ נודל. (1) — אכן ר"ן ורשב"א חולין שם, כתבו בשם בעל העיטור, הובא ביו"ד סי' ל"ד וש"ע שם, דאנן לא מתחוי לן שיעורי', וכ"ה בפרדס הגדול לרש"י סי' רי"ז. (ועיין שם שכ' איסר זה שאמרנו הוא מטבע שהי' בימי משה רבינו" וזה צע"ק. ע"ע מעהו. ובאמת כבר בימי האמוראים היו בבבל אנשים שלא ידעו שיעורי', דכן אר"ז חולין נד, ב אתון דלא מתחמי לכוין שיעורא שיעורי' כדינר קורדנאה. — ובריה"ר הקשה מזה על הרב דאם נדע שרחבו של איסר הוא רנ"ש, למה לא אמר ר"ז להו שיעורי' כן, — ולא הבנתי קושיותו. ובמה עדיף לי' מדידת רנ"ש סדינר קורדנאה? — והדבר אפכא מסתבר דינר קורדנאה רחבו קצוב והוא עגול מן המוכן, משא"כ ג"ש דעלינו לבקש ג"ש בינונים, ועל פיהם לבקש את העיגול המבוקש). עוד הקשה לאידך גיסא, דמהא דאמרו בברכות כו, ב. עד שיראה איסר כנגד לבו, ומהא דאמרו עירובין פ"ז מ"י כבר כאיסר [היינו ע"פ פי' רש"י והר"ם, אכן להרב פירוש אחר בזה. ע"ש] נראה שידעו שיעורי' עכ"ל. והנה מכבר כאיסר ודאי לא קשה דבמשנה נאמר זה. וכי עלה על דעתו שגם חכמי המשנה לא ידעו שיעורי' ? — וגם מברכות לא קשה, דודאי גם אמוראים הרבה ידעו שיעורי', ולא עוד שמשלשון ר"ז שאמר אתון דלא מתחמי לכוין, נראה דהוא חמי לי' [ועי' הפלם ש"ר דף מ"ו שלדעת הרב הגאון נפן אדרת שלימ"א, הרמב"ם נורם בברכות שם, עד שיראה ית'ר כנגד לבו], — וגדולה מזו מצאתי באי"ז הגדול הל' מריפות סי' תרכ"ב שב"ש הרמב"ם הראב"ן מעשה אירע שנקב המחול בעביו נקב רחב כאיסר, אבל לא עבר שנשתייר כעובי דינר זהב שלא

כב, ב ד"ה כווא, ב"ב קסו, א ד"ה ומשווי ל"י זוי —
 וכן רעת בעה"מ סיכה שם וע"ש במלחמות לרמב"ן
 ורימב"א. ובאפריון שלמה נמשך אחרי דברי התוס',
 ולא זכר מדברי רש"י כלל. —

וע"ד חומר האיסתרא מדינה כ' הרא"ש סיכה
 פ"ב סי"ג שאפשר שהי' של נחשת, ולפ"ו היה גרול
 הרבה מזה, ואפילו מסלע של כסף, כי בימיהם הי'
 הנחשת בזול מאד. ובפיהמ"ש להר"ם בכורות פ"ח מ"ז
 כ' שכסף מדינה הי' השמינית כסף וז' חלקים נחשת,
 וכ"כ בספרו היד, אישות פ"י הל"ח, ועוד בכ"מ. ועיין
 מ"מ שם. ולפ"ו סלע מדינה משונה מסלע צורי רק
 באיכותו, שהאחרון כסף נקי והראשון תערובות כסף
 ונחשת, אבל במשקלם שוים כי כנודע כונר הכסף
 והנחשת כמעט שוה ח'. — ואפשר שהיו שוים גם ברחבם.
 ובוה נ"חא מה שהקשה התב"ש סי' ל' ס"ק ו' למה
 כשהקשו בכבור' לז' עשית ב"ש וב"ה אחד לא תרצו דב"ש
 בסלע צורי וב"ה בסלע מדינה מיירי, עכ"ל. דבשטחם
 אפשר שדיניהם שוים, כאמור. — ורש"י כ' חולין מד, ב,
 שסלעי מדינה פשוטים וקלים, נראה דעתו שקלים במשקלם
 מסלעי צורי, וכי כספם גרוע מכסף צורי (כסף סינים), ולכן
 קורא אותם פשוטים. אך כמה משקלם, וכמה חלקים בהם
 כסף נקי וכמה סינים, לא נחברר בדבריו ח'. — אכן
 ההוס' סוכה כב, ב ד"ה כווא, כ' דהא אמרו דעברי אינשי
 דקרו לפלגא דווא איסתרא אלמא דאיסתרא פחות מווא,
 עכ"ל. נראה דעתם שאיסתרא הוא כסף נקי, דאלת"ה אין
 כל ראי' מהתם. וכ"כ בהנהגות הרש"ש י' וכ"נ מדברי
 הרא"ם וריאם סי' קכג ובהנדרפס מחדש סי' תכא. — נמצא
 שד' דעות בזה: א) להרא"ש כולו נחשת. ב) להתוס' כולו
 כסף. ג) להרמב"ם הוא 1/8 כסף עם 7/8 נחשת. ומשקלו
 כמשקל סלע צורי. ד) ולרש"י הוא כסף סינים.
 ומשקלו פחות ממשקל סלע צורי, — והרב בעל אפריון
 שלמה ע' סלע סבר שדעת הרמב"ם דכ"ע היא (ומה
 שכתוב שם שבמשקלם היו שוים מהד"פ היא וצ"ל
 שוים כנראה מהמשך דבריו) ועפ"ז תמה בקו"א אות ז'
 על

וסתם איסתרא בתלמוד, עפ"ה, הוא לדעת רש"י
 סלע צורי. וז"ל גיטין יד, א ד"ה איסתרי זוי, סלעי
 מדינה, סתם איסתרי סלע צורי, איסתרי זוי סלעי
 מדינה. שמינית שבסלע צורי, דהיינו חצי דינר, עכ"ל.
 ובהנהגות הרש"ש כתב ע"ז: עי' לקמן מה, ב, וברש"י
 ד"ה איסתרא ובקידושין יא, ב ובכ"מ קב, ב ועוד בכ"ד
 מוכח דסתם איסתרא הוא סלע מדינה, וע' סוכה כב
 ובתוס' ד"ה כווא וצ"ע. — ובכה"ג החדש ח"ד דקס"ג,
 ובקהלה יצחק פ' בחקותי, בפרחי ניסן כתבו על
 הרש"ש שערבב דברי רש"י וכי כך צריכין להפסיק:
 איסתרי ווא. סלע מדינה סתם איסתרי. סלע צורי
 איסתרי זוי, עכ"ל. ומלבד הגמגום בדברי רש"י לפי
 הפסקתם, ויתור הלשון, לא אדע מה יענו לזה שב'
 רש"י חולין מד, ד"ה בתליסר איסתרא פשיטי וז"ל:
 איסתרי סתם היינו סלעי צורי שהסלע ד' דינרין ואיסתרי
 פשיטי הוא סלע מדינה, (ועיין צצה"ח יו"ד סי' רכ"ג,
 שגם הוא הקשה מדברי רש"י בחולין על דבריו נגיטין). —
 ואשר נראה לי בזה הנה מקדושין, היינו הסוגי'
 שהזכרתי לעיל, לא קשה דמשלון ד ע ב י ד י אינשי
 דקרי לפלגא דווא איסתרא משמע דעיקר השם מונח על
 ד' דינרין, דהיינו סלע צורי. ואם כי מדברי התוס'
 בסוכה, שאביא לקמן, משמע דמפרשי בדבריו, אבל
 רש"י ודאי אפשר דמפרש כמו שכתבתי. ומה שהקשה
 מנימין מה, ב, ורש"י שם שפי' שאיסתרא סתם, דהתם,
 סלע מדינה, הנה לא לחנם היסיף רש"י זה הלשון:
 „דהכי מפורש בכתובות סד א", שכונתו דאם לאו
 הגמרא דכתובות שאמר שם ר"ש הכי, לא הי' מפרש
 שהוא סלע מדינה, אלא דהתם פי' ר"ש כן. וכן לא
 תקשה מב"מ קב, ב, דאמרו התם איסתרא מאה מעה
 ופי' רש"י איסתרא סלע מדינה, דהתם המעות מוכיחות
 על זה (ע"ש בפנים). ומה שקשה מסוכה ותוס' שם,
 יבואר לקמן. —

אכן דעת התוס' ע"ז יא, ב ד"ה מתקל ווא פיזא,
 דסתם איסתרא הוא סלע מדינה י"י) וע' תוס' סוכה

פיזא נחית לעלמא, הם או סלעי צורי, או סלעי מדינה פלגי זוי. ובאור ישרים להגרי"ה בפירושו לחד גדיא כתב וידוע כי איסתרי הן זוי
 בלשון חז"ל וזה תימא. וראיתי במאה שערים לריא"ג הלי' סוכה שכי' גם שם מאי ווא סלע מדינה דהוא פלגא דווא דסלע של מנה צורי,
 ובאיסתרא היו ד' זוי ע"כ אבל אין ספק שפי'ם הוא (כנראה מהמשך כל הרמב"ם) וכי ציל וסאי ווא רבע סלע מדינה, או
 (מה שיותר מסתבר לו) וסאי איסתר א סלע מדינה — והרב ביצחק ורנן לא הרגיש בזה. —

ז"י) התוס' כ' ואיסתר א אמרו בפ' בית כור מאי איסתר א פלגא דווא. ובהעמק שאלה, שקי"ז, תמה ע"ז שבפי' ביכ לא
 נמצא רק דיש קדושין, ומשם אין ראי' רק דסלע מדינה ניכ' נקרא איסתר א, אבל סלע צורי ודאי נקרא איסתר א, עכ"ל. ואולי
 הי' כתוב אמרו בכ' והוא קיצור היבט בכתובות (וכונתם להאמור שם דף סד א, אשר באמת משם קצת ראי' לדבריהם) ואיזה כותב או
 מדפיס סבר שהוא ר"ת בית כור והוסיף מלת „בפרקי...“ ח) ואפילו לפי מה שכתבתי בהנהג' ד' בשם החז"י והד"ה, שלא הי'
 בכסף מדינה רק פחות מעט מן 1/8 כסף, עכ"פ לא הי' שיינו במשקלם, רק שיעור קטן מאד. — ולאלו הדעות צ"ע
 איך אמרו דקרי לפלגא דווא איסתר א, הא הפלגא דווא הוא כסף נקי מה שאין כן האיסתר א מדינה? — וצריכין לדחוק ולומר
 דבאמרו דקרי, לפלגא דוואי אין כונתם לפלגא דווא ממש, אלא למטבע מדינה ששוי' במחירה לפלגא דווא, והדבר עדיין
 צ"ע. ועיין לקמן בפנים. ו) התוס' ביק לו, ב ד"ה נתן לו סלע, תמהו על פלוגתת רי"ה וריה"ג, דריה"ג מחייב את התקוע
 מנה צורי, ור"י סלע מדינה, שהוא א' מכאתיים במנה, והתוי"ט ביק פ"ה מ"י הביא קושיות והוסיף דסלע מדינה שמינית של צורי (ומיהו)
 וזהו) בכסף שבו. אבל נחשת יש בסלע מדינה. ובהכי לא מייירי לפי שאין הנחשת שוה הרבה, עכ"ל. ולא הבנתי דבריו, הא לפרש דברי
 התוס' קאתי, ולדעתם ודאי שאין בו נחשת, וכסף נקי הוא, ואין לומר דבא דקושיות תקשה גם לדעת הרמב"ם שסובר שהי'
 בו ז' נהשת. דהלשון, דכהכי לא מייירי משמע דעל התוס' קאי, עכ"ז בפנים. וראיתי בהנהגות הרש"ש שכי' על דברי התוי"ט
 שנעלם ממנו שלהתוס' סלע מדינה אין בו נחשת (היינו כקושיות) והוסיף ולהרא"ש הוה רק נחשת. וצ"ע בלי' הרמב"ם וכ"מ

על התוס' דסוכה כב, ב ד"ה כווא (עי' לקמן) אבל לדעתו ל"ל הא דהרמב"ם.

ומצינו את האסתרא בתור משיחה, כדאמר ר"פ סוכה שם הר"א כווא מלעיל כאסתרא מלהחה, ופי' רש"י כשהנקב רחב כשיעור זוו, חמתו מרובה למטה כשיעור סלע. והתוס' ד"ה כווא הקשו עליו, מהא דאמרו דעבידי אינשי דקרי לפלגא דוואא איסתרא, אלמא דאיסתרא פחות מווא עכ"ל יא), וכן הקשה בעה"ט. והר"ן הוסיף דמ"מ האסתרא גדול מהווא, דאם כונת האמרי אינשי לאסתרא צורי ודאי גדול מווא, ואם כונתם לאסתרא מדינה או גם כווא כונתם לוו מדינה. ושוב האסתרא גדול ממנו. ע"ש בפנים, ובמלחמת להרמב"ן, ובריטב"א. ונ"ל שהתוס' בקושיהם אולי לשטתם בע"ז שסתם איסתרא הוא סלע מדינה. שהוא קמן מווא צורי (עיין לעיל), ולשיטתם בכורות מט, ב ד"ה ארא"ם, דבלשון התלמוד, (ואפשר שכן גם בלשון ב"א) רגיל לקרותו, את הזו מדינה, פשיטא ולא זוז סתם וא"כ הר"א, כווא"א הוא לדעתם זוז צורי — אכן על רש"י ודאי לא קשה קושיהם, (א) שלדעתו אפשר שיהא גם האסתרא מדינה גדול מווא צורי, כיון שהאיסתרא מדינה הוא לדעתו כסף סיגים. [ואפשר דהא גופא קשה להו להתוס' דמלשון התלמוד, דעבדי אינשי דקרו לפלגא דוואא איסתרא, משמע להו שע"כ האסתרא מדינה הוא החצי זוז צורי, ולא איזה מטבע אחרת, עיין הערה ט' וס' יראים הנ"ל]. (ב) שהוא סוכר שסתם איסתרא הוא סלע צורי. [וראיתו כשיטת ריבב"א שכ' לתרץ דוואא גדול מאסתרא בדמים, אבל איסתרא גדול מוואא בצורה ע"כ. אך לא פירש איך יהיה כדבר הזה. אם דעתו שהי' נחשת או כסף סיגים, או שדעתו שהי' דק מן הזוז].

איסתרא סרסיא (ורש"י גורם סוסריתא). רח"א (סלע של פדה"ב הוא) איסתרי סרסיא דמיורבנא תמניא בדינרא, בכורות מט, ב. וכ' רש"י איסתרא סוסריתא סלעים מיושנים, דמורבנא תמניא מינייהו בדינרא. נמצא לפ"ז שאסתרא הוא 1/8 דינר יב) [ור"ח

תנא הוא ופליג על מתניתן שאמרה במנה צורי, ועי' תוס' ד"ה רח"א]. ודעת התוס' שאסתרא סרסיא, כמו שגורסים הם, הוא שמינית דינר זהב סוריא, וכי ד"ז סוריא הוא ל"ב דינרי כסף צורי, נמצא שאי' סוריא (= 32/8) הוא ד' דינרין כסף צורי. ודעת רמב"ג שאי' סרסי' הוא 1/8 ר"ז צורי, וכן דעת התהרצ"פ והחצ"ס. אלא שהראשון חושב את הר"ז צורי כ"ה דינרי כסף. ויהי' לפ"ז אי' סרסיא (= 25/8) שוה אל 3 1/8 ר"כ צורי, והחצ"ס חושבו כ"ד דינרי כסף, ויהי' לפ"ז האי' סרסיא 25/8 שוה אל 3 ר"כ צורי, והוא הרגיל הנזכר בתלמוד, ע"ע, והוא סלע אנטיוכי (סורי) שהי' הדינר (דרגמון) שלה שוה אל 8/4 דינר צורי, והסלע (טעמדרכמון) הי' שוה אל 8/4 סלע צורי, דהיינו ג' דינרין. ורבי רמב"ג מציין לפירוש זה האחרון. ע"ש כדבריו. —

איסתרא פשיטא. וזבן מיני' בתליסר איסתרי פשיטא, חולין מד, ב. וכ' רש"י דהיינו סלע מדינה שהם קלים ופשוטים, שמינית שבסלע צורי דהיינו חצי דינר, ע"כ. וכן נקרא זוז מדינה זוז פשיטא, ע"ע. **איסתרא צוניתא**. נזכר ב"פ בתלמוד, שבת סה, ב. וכתובות צ א, (במקום האחרון איתא אסתירא) ואינה מטבע מיוחדת, רק סלע שנפסל ואינו יוצא עוד בהוצאה, ומי שיש לו מכה בפיסה רגלו מתחת קושרו שם. עיי' רש"י כתובות שם. —

איפה (גם אפה). שע"כ לכל המדות, כמו איפת צדק ויקרא יט, לו, להקטין איפה עמוס ח-ה. וז"ל הספרי דברים פי' רצ"ד, הובא בתוס' מנחות מה, א. ראב"ח בחב"ג אומר איפה לפר ואיפה לאיל. וכי מדה פרים ואילים אחת היא? ... אלא מלמד שאיפה גדולה ואיפה קטנה קרוים איפה. — וגם שע"פ למדת יבש ידועה. כמו והעומר עשירית האיפה שמהו מן לו. עשירית האיפה סלה ויקרא ה-י, ו-יג. [וכן הוא השם קב, ע"ע. והסלה הארמית מביאל, מכילהא, שע"כ ושע"פ, ע' ת"י יחוקאל מה-י, יג. ועוד]— והוא שוה לכה, כמו שנאמר יחוקאל מד-יא, האיפה והבה

ס"ג דב"ז הל' ב' עכ"ל. נראה שהבין דלהחיות הי' קשה אליב"ד דכ"ע וזלכן כ' הוא דלעילם לא תקשה בין להתוס' ובין להרא"ש, (וכן כפיה"ג קשה לו על הרמב"ם והכ"מ שם שכתבו שהסלע מדינה א' משמנה בו כסף והשאר נחשת, דבאי שאר נחשת בעי הכ"ז? — אבל בכמ"ת העלים עיין לפי שעה משמת הרמב"ם שזכרתי בפנים), ואם נסכים לזה, אהיא קושיה התו"ט שפיר לשיטת הרמב"ם. אבל כבר אמרתי שאין זה במשמעות לשוני דהרב תו"ט. — (יא) ובס' הישר לר"ת דף לב, א, הביא עוד רא"י דאיסתרא קמן מווא וז"ל: דקיויל שש מעה כסף דינר, הוא זוז, מעה ב' פונדיון, פונדיון ב' איסרין. אלמא זוז עדיף מאסתרא עכ"ל, ולא זכיתי להבין דבריו, דמשמע שסיכר שאיסר ואסתרא חר זוז לא נתן להאמר, כי איסר הוא 1/24 זוז לפ"ה הגמרא שזכר משא"כ האסתרא, שהיא 1/2. זוז. ונתגדל התס"י שבעצמו זכר שם לפני זה, שאסתרא הוא חצי זוז. והיע"א. — (יב) רש"י לא פירש מאי זה דינר הוה האסתרא סוסריתא שמינית, אי מצירי או מכרינה, ולדעת התוס' כונתו אל דינר מדינה. ותהי' האי' סוסר' לפ"ז 1/64 דינר צורי. ול"ג דכונתו אל דינר צורי, רצ"ל שאי' סוסר' הוא 1/8 דינר צורי, או דינר מדינה שלם. וחילוי מהא דכ' רש"י לקמן נ, ב וז"ל כסף צורי היכא דכתוב שקל הוי סלע צורי, והיכא דכתוב כסף הוא דינר צורי: כסף מדינה שמינית של כסף צורי, והוא איסתרא סוסריתא דאמון לעיל, עכ"ל. ולפירוש התוס' ל דבריו רש"י הדברים תמוהים, הא האסתרא הלו הוא רק שמינית כסף מדינה? וואולי זהו כונת הגר"א שכ' בהגהותיו על דבריו רש"י אלו: וצע"ג. ועי"כ שאסתרא סוסריתא הוא 1/8 דינר צורי. — אלא שלבאורה גם לדברי קשה דהא גם אם הוא 1/8 דינר צורי, אינו שוה אל איסתרא מדינה, שהוא חצי זוז צורי, ע"ע? — אבל לדברי יל דאדלעיל קאי שאמר שסתם כסף דאורייתא היא דינר צורי, ועי"ז קאמר שרס"פ (דינר) מדינה הוא איסתרא סוסריתא. והח' מכוון, משא"כ לפירוש התוס', דבריו רש"י כותרים זה את זה. וע' שפ"ק שם שמתק סלת, 'איסתרא' וגורם: כסף מדינה היינו סוסריתא דאמון לעיל. ונראה שבא בזה להנצל מן הקושי' האמורה. אבל לא ארע מה תועיל בתקונו. דלפי תקונו, שבסף מדינה הוא כסף סוסריתא, א"כ איסתרא סוסריתא, כאסתרא מדינה, הוא חצי דינר צורי

עגול (כעמוד) בעינין שיהא גבהו ששה עשיריות מרחבו (ט'). ונראה שאובר שנודש העיגול והמרובע שוים (עיי' הערה ט'). ולענ"ד קשה לומר כן. ועיי' מקוה מהרה פ' לב, לג, לד, דלו דעה אחרת בכ"א (ט'). ומדברי התוס' עירובין שם ד"ה גודשא תלתא, משמע דלא בעינין שיהא גודשא תלתא רק אם הי' תנאי בדבר. וכ"ה במהרש"א בפ' דבריהם דמי שקנה מחבירו תבואה שתהי' המדה גודשא צריך לתן לו כלי המחוקק סאה ועוד הגודש מסנו שלישי, ע"ש. אכן בגלות עלות פ"ד אות כ"ה כפרש את דבריהם ודברי המרש"א, דע"פ דין התלמוד מחויבים לעשות כל המדות שיהא גודשן שלישי (ולזה מטין ס"ף דברי המהרש"א שם) וכן משמע בספר הישר לר"ת ס' מ'. ואחרי כל האמור לא נדע על איזה תמונה היו מדותיהם. עכ"פ מסתבר שהיו כולן על תמונה אחת, תהי' התמונה איזה שתהי', ולא שאכא"א עשה אותן כרצונו, כאשר המיב להוכיח הרב בגלות עלות שם, מהא דאמרו ב"ס קה, א היכא דמי אילן שחבו רע כל שאין בעיקרו לחוק רובע. ואם כא"א הי' עושה מדותיו כרצונו, לא היו חכמים נוהגים שיעור בו, עכ"ל. —

איצטדיא מליו"ר Stadium, στάδιον מקום מוגבל להתחרות הסוסים או שאר בע"ח (ריס בל' חז"ל, ע"ע) ונקרא בן כל אורך כשיעור המקום שהוא, והיינו שש מאות רגל (פום) יוניות (הירודים II 149) שהן שש מאות ועשרים וחמש רגל רומי (וינער II 507, ועיי' סה"ט, ובשה"ג למשער ארי' פ"ב) בנות ד' טפחים, או מאה ועשרים וחמש פסיעות גדולות בנות כ' טפחים (שם, ושם). [ורב"ם שכ' סדה ארץ באורך מאה ועשרים וחמש פסיעות אין ספק שכונתו לפסיעות גדולות הנ"ל. ובאוצה"ש הבללי' כ' ששיעורו קב"ה צעדים ובע' פרסא כ' שהצעד חצי אמה, ומה יצא לו, שהפרסה הערבית שהוא ל' איצטרינין, הוא 1875 אמות התלמודיות, וכ' שהוא קרוב למיל תלמודי. ואין הדבר בן, כמבואר למעין בכה"מ שציינת]. בעי ר"י כשיר מהו, כשורה מהו, איצטרינין מהו. ב"ב קג, ב. לדעת

זהבה הכן אחד יהיו. והתרגומים יתרגמו את שהיהן תלת סאין, והשבעים אשר יתרגמו את הסאה μέτρον (עיי' למשל מלכ"ב ז-א) יתרגמו את האיפה τριάμετρα (ג' סטרין) וכ"כ יוספון קדמוניות מ, ב ב שהאיפה ע"ב קסמין (=לוגין, ע"ע) דהיינו $24^{(12)}$ ג' סאין. וכ"ה במתניתן מנחות רפ"ו האיפה ג' סאין יג'. ולפי שבימי חכמי התלמוד לא שמשו עוד בל' איפה [ובת וחסד] לכן שאלו, שם ע"ז, א מנה"מ (שאיפה ג' סאין) וכשהשיב ר"ח מה בת ג"ס אף איפה ג"ס, חורו ושאלו ובה גופא מנ"ל? עד שהשיב מקרא יחזקאל מה-י"ד, מעשר הבה מן הבור, הרי דבת $1/10$ כור, ואחרי ידעם שהכור (שהשתמשו בשם זה גם בימיהם) הוא ל' סאין, ע"ע, ידעו מזה שהבה, והאיפה השוה לה, הן $(80/10)$ ג' סאין. —

הערה כוללת. לא מציינו בפירוש בתלמוד הבניית המדות אך היו בזמנם. ולדעת רש"י היו על הבניית ים של שלמה. שכ"כ שבת לה, א שהגודש מחוקק שלישי בכלים שלהם, שהיו עשיון כים של שלמה גבהו כחצי רחבן והם עגולים יג'. וכעין זה כתב גם בעירובין יד, א. ועיין במהרש"א שהקשה עליו למה השמיט התנאי שהי' כים, שנ' חומשין התחתונים מנבחו היו מרובעים יג'. וכן הקשה עליו הריטב"א. [ובמאירי שבת שם כ' דזה נאמר בכל כלי שהוא מרובע ורחבו כפלים בגובה, הנה השמיט גם הוא תנאי אחד והוא הא דבעינין שיהיו ב' חומשין העליונים מנבחו עגולים. וזהו ודאי קשה]. ודעת המהרש"א, דלא בעינין דוקא תכבנית הים, והוכל להיות על איזה תמונה שתהי', אך שיהא גודשא תלתא. ועכפה"מ להר"ם והר"ש בפ"ח דכלים שנראה דעתם דמרובע שנבחו פי שלשה מרחבו ג"כ גודשא תלתא. לפי שגודש המרובע גדול מגודש העיגול יד'. [ובזה תסולק קושיה הרש"ש בפט"ו דכלים, שהניח דבריהם בצ"ע. ומה שכ' הוא בפ"ד דברי הר"ם לדעתו דחוק]. אכן דעת הריטב"א עירובין שם, שמרובע שנבחו כחצי רחבו פחות עשירית [מחצי רחבו] כבר גודש' תלתא. וע"ש שדדעתו בכלי שכולו

או ד' דיגרי מדינה. ואיך כ' רש"י כאן, ע"פ התלמוד, שהוא שמינית דינר? ועיין בדברי השמ"ק כאן, שהגיה בדברי רש"י כלשון התוס' (שכתבו בשם רש"י) וסיים שמיני שבדינר מדינה והיינו סאכריותא הוא סלע מדינה, והדברים סותרים את עצמם מנרב. יג) וסדר המדות הן: איפה ג' סאין, סאה ו' קבין, קב ד' לוגין, לוג ו' ביצים (ע"ע אלו) ובפסקתא וזרתא פ' ויקרא נתן כ"י עיי': ג' צ"ד. יג) ואם נסמן רוחב המדה ע"י ר' וכמותה עיי' ב תהי' $3/4$ לוג, לפיח חזיל שעגולה מגו ריבוע תלתא רבועי, משו"י כוללת לכל המדות $3/4 \times 3/4 \times 3/4 = 27/64$ ומה להיפך $3/4 = \sqrt[3]{27/64}$ יג) וזאלי למדו זאת מהתוספתא, כלים ב"ם פ"ה, שאמרה קופות גדולות... והן מחויקין מ"ס בלח, שהם כוריים ביבש. וכמה הן אמה על אמה, ברום ג' אמות. (והא דאר"י כיש"ש, מ'רשו דלא לחלוק בא אלא להוסיף) ע"ש בפנים. אכן לפי פ"י הגר"א לתוספתא, אין ראוי מהתם. (טו) כי באופן הא' יהי' כמות המדה: $3/4 \times (1/20 - 1/20^2) = 9/800$ ובאופן הב': $3/4 \times 9/20 = 27/800$ ושניהם שוים להשיעור שזכרתי בהערה יג' — (טז) אבל זה ברור לכל הדעות, שאין בכל הכלים גודשא תלתא, אלא כשהכלי עשוי ע"פ תנאים מיוחדים לזה. והנה רבינו ירוחם כתב לשער שיעור חלה שלוקח ביצה ונוקבה ומוציא מה שיש בתוכה, וממלא מ"ג מעמים והכלי המחוקק אותן המים הוא המדה. והקשה כתובה"ש חרי קליפת הביצה היא $1/4$ ביצה בקליפתה, או $1/8$ ביצה קלושה, וא"כ יחסר משיעור חלה מ"ג קליפות דהיינו שלישי מלגו, ע"ע ביצה. ותירץ בח"ס אורח סי' קנז, דדרך הנשים למוד בגודש, כמו שכ' הרא"ש, והגודש הוא שלישי עכ"ל. ואני תמה איך אפשר לתרץ בן הא לאו כל הגודשים שוים? והאמת אנדי שבמהרי"ז הלי' מסת' כ' והכלי לכתחלה נודך עמק כחצי רחבו כיש"ש דהוה גודשא תלתא כדפי' רש"י בב"ם עכ"ל (הרב לא זכר גם התנאי שצויכין שתהי' הכלי עגולה. ואולי סמך על מה שציון לרש"י). ואולי נזכר זה גם בריר', ולא נמצא ת"י, אבל הנכח"ס לא העיר ע"ז. ודע דהח"ס להלן שם

ונחיה שכאן אא"ל כן, דסמוך עליו אמרו ד' כגודל, אבל מנ"ש דהוא אמה? והב"י יודיע סי' ריא כ' דהכונה אל אצבע הסמוך לגודל (ונראה מעמי' דכן אצבע הוא שע"פ לאצבע הלו, כנזכר ריש הערך וע"ע אצבע). ועיין ברוקח סי' שעב שגם הוא כ' חמשה באצבע שאצל הגודל. ומה שב' בפ' המש' לכלאים פ"ו מ"ו, שהטפח הוא ד' בגודל ושש באצבע שהתה הגודל, אולי כונתו אל הורת העומר, כהגודל, בקצה הכף, וסלה שתחת, הוא כמו: במקום, בניגוד (ואולי בנוסח הערבי הלשון יותר מדוקרק) ועיין בדה"ר פ"י שעמד בדברי הרמב"ם, ודעה כי בפ' המש' כונתו להאצבע הסמוך לגודל וכי בספרו הוד חזר בו מזה].

וראיתי להעיר ע"ד הנוסחאות חמש ותלתא בגדולה (רנ"ג) חמש ותלתא באצבע (שאלתות ומרדכי) חמש ושליש באצבע (ריא"ג ורנאה"ג) אשר המניהם מחקו ותקנו. כי במרדכי מחקו מלת ותלתא ובשאלתות תקנו בתלתא [ואצבע הוא פירוש של בתלתא] (י"ט). ובריא"ג מחקו מלת ושליש יע"ש. דמלבד שקשה קצת לשבש כל הספרים, הנה מצינו שהיתה נוסחא זו לפני בעהע"ט, שער הציצית ח"ב, אלא שרחה אותה מהא דאמרו, מנחות מא, ב בש"א... ד' אצבעות, ובה"א ג', וג' שבה"א מד' בטפח (גודלין). ואם האצבעות דב"ש, הם $\frac{3}{4}$ גודלין, עיין לעיל. א"ב ד' אצבעות דב"ש הם $\frac{3}{4} \times 4 = 3$ ג' גודלין ממש כשיעור ב"ה, ומאי איכא בניניהו? עכ"ל (י). והנה בנוסחאותנו לא נזכר בדברי ב"ש ראי' אלימתא. והנה בנוסחאותנו לא נזכר בדברי ב"ש מלת "אצבעות" (ואפשר שכונתו אל הורת) אכן על השאלתות שהעתיק בש"א, ד' אצבעות קושיה בעהע"ט אלימתא הוא. — אלא שמלבד שמצינו עירובין י, ב שקורא ר"ד לזוטריתא אצבע סתם, ואפשר שיפרש גם השאלתות אצבעות דב"ש בזוטריתא, הנה דעת הפוסקים דאצבעות דב"ש באצבעות דב"ה הן גודלין (עיין רמב"ם פ"א מהל' ציצית ה"ו, שו"ע או"ח סי' י' בכ"י), ואולי כן דעת השאלתות. הן אמת שבהעמק שאלה, שם אות ז' הביא מה שמצא בכ"י אר"י אר"י צריך להרחיק מלא קשר גודל באצבע, ונתקשה בפירוש הדברים, ולכן שבש את הספרים וכ' דצ"ל אר"פ הלכתא ד' בתוך ג' ומשולשת

לדעת רב"ט פ"י הדברים אם הב"כ אינו מרובע, כ"א ארוך וצר, עד שיתפשט ארכו לאיצטרין. אכן אין דעת הערוך והרשב"ם כן.

אמה, האצבע המכונה אמה בדברי חז"ל. הוא לדעת כל המפרשים אצבע האמצעית שבכף היד. וכן נראה מסדרון כתובות ה, ב, ורת... קמיצה... אמה... אצבע... גודל. הרי דחשבו אמה באמצע. [ורש"י קוראה גדולה שב"כ שם זו אמה מהגדולה מודרין אמה בנין וכלים. וכן קוראה התוספתא ריש יומא הובאה בתוס' מנחות לה ב ד"ה וכמה שיעוריהו ועיין יומא נט. ב בתוס' ישנים' וכתו"ט שם. וע"ע גודל]. והפוסקים ישתמשו בה בתור משיחה, כי כן כ' הב"ח אה"ע סי' קנה, ובקיצור סדר חליצה אה"ע סי' קסט אות ז', לענין שערות גדולות דבעינן בי שערות ארוכות כרוחב אצבע שקורין אמה—ועיין באו"ז מריפות סי' הל"ג שעל הא דאמרו חולין נח, ב שני בני מעיים... יוצאין במ"א וכלין עד כאצבע כשרה, כ' דיש גאונים שפרשו דהיינו אצבע שלישית דהוא אמה. —

וע"ד שיעורה מצינו מנחות מא, ב לפי נוסחאות שלנו, טפח דאורייתא ד' כגודל, שית בקטנה, חמש בתלתא. ומשמע לכאורה שהתלתא היא האמה דהיינו אצבע השלישי מכל צד שנספור האצבעות, ואשר ע"ש כך נקראת לד"ק שלישי, עי' רש"י יומא כג, א ד"ה שלישי—נמצא שהאמה הוא $\frac{1}{5}$ גודל (והקטנה, הורת, תהי' $\frac{1}{6}$ אמה). ובפ"י רנ"ג עירובין ג, ב איתא חמש ותלתא כגדולה, ואם גם כונתו כגדולה לאמה כאמור, יהי' שיעורה $\frac{3}{4}$ גודל (והקטנה תהי' $\frac{1}{9}$ אמה).

אכן בריא"ג ריש הל' סוכה בשאלתות דר"א שקב"ז, ברי"ף הל' ציצית, ברנמה"ג מנחות שם, וברש"י עירובין י, ב, ב"ב יד, א, ומנחות שם, בר"ש מקואות פ"ט מ"ו, בראש הל' ציצית סי' יב, ומקואות סי' מו, במרדכי הל' ציצית סי' התקמח, ככולם הלשון באצבע (י), ולא פרשו לאיזה אצבע כינונו ובהעמק שאלה אות ד' כ' שכונת השאלתות (וריא"ג) אל האמה, שהיא סתם אצבע בכל מקום עכ"ל. אבל אני תמה על הגאון הלו איך יאמר כן, וברמב"ם מפורש שסתם אצבע בכל מקום הוא הגודל, וכן הסכימו כל הפוסקים, ע"ע,

דחה כעצמו חירוצו מטעם הגודש תלתא הוא מלבר, משא"כ כשיעור רי"ד שחסר שלישי מלגו ע"ש. ולפי מה שב' ברמב"ם אליעזר שביצה קלופה הוא $\frac{2}{3}$ ביצה בקליפתה (ע' הערה סג) יחסר באמת כשיעור רי"ד שלוש מלבר. אכן כבר העירותי בהערה הנ"ל, דלא אדע מקור לדברי הרמ"א, וכי לוי יש ראי' מנמרא לדעת המהר"ל שביצה קלופה היא, $\frac{1}{3}$ ביצה בקליפתה. וכן הביא ראי' לדבריו בח"ס שם מנמרא דהילין, יע"ש. — (יו) והפלא על בעל דה"ר שב"י בפ"י שבר"ף איתא מפורש חמש, ב א מ צ ע י ת א... ובכל הדפוסים דארצנו שראיתי איתא, באצבע". וראיתי ביצחק רבנן ריש הל' סוכה אות ז, שגם הוא כ' שבר"ף איתא, באמצעי', והוסף: ומה שב' הנמקי' חמש באצבע היא מ"ס וצ"ל באמצעי'. — ולא אדע מה לרון בזה, כי בהנמקי' שלפני לא נזכר כלל שיעור הטפח, ואולי נמצא גרס' כזו בדפוס חז"ל. עכ"פ הרה"ר כה"ג לא עיין בגוף הרי"ף, רק נמשך אחריו הי"ד הנ"ל, אחרי שלא העיר עכ"ז. — (יט) ברש"י בכורות לט, ב איתא דאר"פ במנחות כד"א ד' בגודל חמש ותלתא באצבע, ופגרו בדפוס המלות, ותלתא באצבע' והעמידו מן הצד, בתלתא' והוא מהגר"ב. וכמדומה לי שהגר"ב לא פגרו רק ותלתא, והעמיד תחתה בתלתא, כמו שתקן בשאלתות. ומסוכים להגה זו הם דברי רש"י בעצמו מנחות שם שב' בתלתא באצבע. וכ"ה ברש"י ססביב האלפס הל' ציצית. (ואם כי לא רש"י חברו אבל עכ"פ מלוקט הוא מסירוסו). והוא שגורס בתלתא ומפרש דהיינו אצבע. ובפנים הבאתי דבעירובין, וב"ב כ"כ טפח חמש באצבע. (ובש"מ"ק למנחות הגיה ברש"י חמש ותלתא, ולא אדע כנ"ל הא). — וטעם השם, תלתא לאצבע עיין מעו"ט הל' ציצית סי' יב, אות ט. (כ) ועיין שער חדש אות י, יא, שבמחכ"ת לא הבינו כונת הבעהע"ט, ושבש את הספרים שלא לצרך כלל. —

ומשולשת ד' (והוא כב"ש) וע"ז אמר בעל השאלות
 „באצבעים", ולא בנידולין, ע"ש. ולדעתו קשה לשבש
 הספרים כ"ב, ורק טעות קטן יש כאן שנתחברה הב'
 לסלת „אצבעי" וכצ"ל: „ב' אצבעות" והוא דסובר
 כמאן דמפרשי, דמלא קשר גודל הוא כרוחב ב' אצבעות
 (ע"ע קשר גודל). והעמק שאלה, שם אות ד, כ' די"ל
 ראי' לגרסת חמש ותלתא באצבע [האמצעי, ע"ש]
 מעירוהוין, ב עור העסלא וחללו מצטרפין לטפח, כי
 אתא רד"א אצבעים מכאן ואצבעים מכאן ואצבעים ריוח
 באמצע. כי אתא רב"א אצבע ומחצה מכאן, ואצבע
 ומחצה מכאן, ואצבע ריוח באמצע. ומפרש ר"ד בעצמו
 דהוא מירא בוורתא, ורכנן ברבכתא. ופליגי בפרוץ
 כעומד [מצד א']. ויש לדרקק אמאי נקט ר"ד כוותרתא
 לנקוט באמצעי שהוא סתם אצבע בב"ם, ויאמר אצבע
 וב' שלישים [כי $2 \times \frac{5}{8} = 1\frac{2}{8}$] אלא ש"ם כנוסחת רבינו
 דחמש ושליש באצבע. ולא מצא לנקוט באמצעי רק
 בשברים קטנים [כי $2 \times \frac{8}{9} = 1\frac{7}{9}$ עכ"ז ריש הערך]. ואין
 דרך האמוראים למנקט הכי כמ"ש הריטב"א כאן עכ"ל.
 ולענ"ד אין ראיה הרב מוכרחת, דמלבד שאפשר דניחא
 לרב דימי לנקוט בשלמים [אצבעים וכו'] מלנקוט
 בשברים אפילו גדולים [אצבע וב' שלישים וכו'] הנה
 עיקר ראייתו מהא דלא נקט באמצעי שהוא סתם אצבע
 בכל מקום, ולעיל הבאתו דאין דעת הפוסקים כן.
 [גם מה שהביא בשם הריטב"א, בזבדוני שלא נמצא
 בו כזאת, ואדרבה מקושתו ר"ם משמע אפכא. אך אין
 הריטב"א לפני עוד]. —

כב) כי כן נקראו המדות בלטי: *Palmas, Pollex, Cubitum* ובלעז: אצבע
 טפח. וכן השם אמה פירושו בלשון קפוטקיא חלק התחתון של היד. (עיין באקה דף 265) וכ"ה בלשון סורית (עעה"ש) ומסתבר
 שכן היתה נקראת לפנים הורוע גם בלתיק. ולדעת אחר מחכמי התלמוד (סוטה יב, ב) נזכר השם הלז גם בתורת משה, כי ותשלח
 את אמתה (שמות ב—ה) חד אמר ידה. וכן העתיק רס"ג ומדת דרעהא (שרשים לרד"ק שרש אמה) וז"ה בתי' ואושיטת ית גרמירא,
 ויהחצהרע"ם כ' שהתי' טעה וקרא אמה תחת אמה, ולא ידע, או עשה עצמו כלא ידע מרבתי התלמוד הנוכריש). ואין ספק שלוח
 כיון גם אונקלוס שהרגם ואושיטת ית אמתא, דר"ל: את ידה. (ובאשתדלות פרק קכג, מירש דברי אונקלוס באופן זה, והוא הרוש
 ולא פשט, ע"ש). וממה שכתבתי נסתייעו, דברי חז"ל, שאינם צריכין חיווק, סווג שיש בו ממש. והראב"ע דחה דברי המפרש את
 הקרא מלשון יד, כי אמה ארכו כדה ולא זרוע, וכעין זה כ' גם רש"י, אבל אין ספק שחכמי התלמוד ידעו את הלשון יותר ממנו
 (עיין בס' המשניות להר"ם, ריש תרומות) ולא עוד, אלא שכמוזמה לי, שהראב"ע בעצמו תור בו מקושתו זו. שהרי על באמת
 איש (דברים ג—יא) כתב באמת כל אדם ולא יתכן להיות באמת זו... שלא הי' בעלם אדם, ע"כ. אשר אין כל מובן לדבריו. אם
 לא שנאמר, שמפרש באמת איש: בזרוע (יד) איש. עיין לקמן בפנים. — (כג) וזה הוא לשון הר"ש: קנה עצם המחובר ליד
 מלשון קנה המדה, שבו מודדים האמה, וכ"כ הרב. ובבית דוד כ' עליהם: והיו יכולים להביא מסוק ואורועי מקנה תשבר דאיוב ס'
 ל"א, עכ"ל. ולא ראה הרב מה שב' רש"י שם על אתר דקנה דקרא הוא עצם העליון, לא כקנה דמתניתין שהוא חלק התחתון של
 היד. ועל כיוצא בזה אמרו, חולין קלו, ב לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמם. ועיין הערה הבאה. — (כד) ר"ת מנחות
 לו, א תוס' ד"ה קיבורת, הרבה להוכיח כי זרוע, במשנה וגמרא, הוא החלק אשר בין בית השחי להמרפק, ושם מקום הנחת
 תפילין, ועצם שבין יד לקודא לא נקרא זרוע, ע"ש. אבל זרוע דקרא פירושו בעה"ש שהוא חלק התחתון של היד הנקרא בלשון
 חכמים קנה, (ובס' התרומה הביא ראיה דעצם הסמוך לכתף זרוע—גם במקרא—מקרא דכתפי משכמה תפול ואורועי מקנה
 תשבר, אבל דעת המפרשים בקרא אינו כן. והבי' אוח"ס ס' כו, הביא דברי ר"ת בקצרה וכו' והרמב"ם א' ע"פ שהוא קרא לעצם
 שבין יד לקודא זרוע ולעצם הסמוך לכתף קרא מרפק מימ לענין הנוות תפילין דעתו כדעת ר"ת שבי"ב ושל יד קושר אותה על
 שטאלו על הקיבורא והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הורוע, עכ"ל. ומהדברים: „אע"פ שכותב הבי', נראה
 שהי' קשה לו, אם דעת הרמב"ם, שזרוע הוא חלק התחתון מן היד, הי' לו לפסוק ששם מקום הנחת תפילין כמו שהוכיח ר"ת שצריכין
 להניחה במקום הנקרא זרוע. ונבמלאכת שלמה, אהלות שם, הביא לשון ר"ת והרמב"ם כמו שהוכחו בבי', והוסיף: והוא תימא גדול
 ולא משמע כן מלשון משנתנו. ולא אדע מה בא להוסיף על דברי ר"ת אחרי שגם ר"ת הוכיח דבריו ממשנתנו. ולפי מה
 שכתבתי לא קשה זאת, דהרמב"ם יודה שזרוע דמתניתין וגמרא הוא עצם העליון, ועליו מקום הנחת התפלה, אך נקט בלשני
 לשנא דקרא, שקודא לחלק התחתון של היד זרוע. ועיין כל בו ס' כא שהביא כלשון הרמב"ם משם ר"י מפאריש וי"ל ומניחן
 בשמאל על הקבורת, והוא הבשר התפוח שבין פרק הכתף ובין פרק הורוע ע"כ. ונאשר קשה לי על הרמב"ם הוא מה שקרא
 את חלק העליון של היד מרפק— ובדברי ר"י מפאריש, אשר הוא ממש כלשון הרמב"ם לא נמצאת המלה מרפק— ואולי ש"ס

ניחא מה דאיתא בכתניתן ולמה אמרו [עין בכורות ל, ב, הגירסא : ולמה הויו, והיא גרסא מיושרת] אחת גדולה ואחת קטנה? אלא שהאומנים נמלין בקטנה ומחזירין בגדולה. והרמב"ם מעילה פ"ח ה"ז ב' כשפוסקין עם האומנים לבנות... פוסקים באמה בת עשרים אצבעות... ומחשבין להם באמה גדולה בת כ"ד אצבעות. והכ"ט ובמ"א ודה"ר פ"ח נתקשו ברבריו, למה ב' שפוסקין בכ', ולמה השמים בהומחשבין להם את האצבע דמתניתן (עין במפרשי המשנה). ולדעתו באמה גדולה בת כ"ד אצבעות כונתו אל הכה כ"ה אצבעות, כמו שכתבתי [ואולי משום זה ב' גדולה, אף שלפי מה שכ' אח"כ, בת כ"ד אצבעות" הוא למותר, ולא דמי למתניתן ששם לא נזכר מספר האצבעות, אלא ללמד דכונתו להכת כ"ה אצבעות] ומפרש מתניתן אחת גדולה בת כ"ה (ובת כ"ד וחצי) ואחת קטנה בת כ', ודלא כיתר המפרשים שפרשו קטנה בת כ"ד אצבעות, דהבת כ"ד היא הבינונית, ע"ע. — והנה בהא דבקטנה כונת המשנה לדעת הרמב"ם להכת כ' אצבעות, מצאתי שקרמני במשנה אחרונה וברדה"ר, אך, אחת גדולה" יאמר בדה"ר שיפרש הרמב"ם בת כ"ד אצבעות בלא יתרון אצבע, או חצי אצבע, עכ"ל, וקשה לי לפ"ז מה שבגמרא בכורות לט, ב כשכאו לפרש דאצבע שאמרו אחד מד' בטפח

יודישע מאאסמי"ט ע' אמה). גם אצל היהודים מצינו, לכל הפחות בזמן אחרון (יה), שתי מדות הללו הנקראות אמות (יה). והכתוב (יחזקאל מג"ג) אמה אמה וטפח, שה"י באמה דהוא אמה ופשך [והכתוב (שם מ--ה) קנה המדה שש אמות באמה וטפח, שה"י קני משחתיא דחד מנהון שיה אמן באמתא דהוא אמה ופשך] פירושו, לדעת חכמי התלמוד מנחות צו, אמה אחת בת ה"ט (כ' גדולין) ונקראה אמת כלים, ואמה אחת בת ו"ט (כ"ד גדולין) ונקראה אמת משה, ע"ע יה"י. ובמשנה כלים פי"ז ט"ט נזכרו עוד ב' אמות שהיו בשושן הבירה, אחת... יתירה על של משה (על הבת כ"ד אצבעות) חצי אצבע... [ואחת] היתה יתירה עליה (על האחרונה) חצי אצבע. נמצאת יתירה על של משה אצבע. והנה לפ"ז האחת 24,5 והשני 26 אצבע, בגודל. [ובדה"ר פ"ז וי"א כ' שההו"ם והרמב"ם מפרשים, שהיתרון אינו על האמות רק על הטפחים, לכל טפח חצי אצבע באחת, ואצבע בשני. ולדעתי קשה לומר כן, כי לא נזכר במתניתן המלה, "טפח" כלל שנאמר שהיהרון קאי על כל מו"מ]. ונ"ל שאף שהיו האמות הללו בנות 24,6 ובנות 26 אצבעות, בכ"ז נחלקו גם הן על כ"ד חלקים שוים, ונקרא כל חלק אצבע. — ועיין באקה דף 217 שאף שה' להבכליים אמה בת ו"ט בכ"ז נחלקה רק לו' חלקים. — ובוה

הוא ברמב"ם וצ"ל, שבפרק' במקום שבמרפס". או שדעתו כדעת הר"ן בחירושו שבת צב, א. ע"ע אמה דיריה — והיוצא לנו מהאמור שיש זרוע דקרא שהוא חלק התחתון של היד, ויש זרוע של חכמי התלמוד שהוא חלק העליון של היד. ולקמן נצטרך לזה. — (כה אמרתי : לכה"ם בזמן אחרון, כי עד יחזקאל (עין בפנים) נזכר במקרא הר"ם אמה סתם (שתיא לדעת חז"ל בת ו"ט, עיין לקמן בפנים). ואם היו אמות שונות ה' לקרא לפרש אל איזה אמה כונתו. — אך אפשר שלפי שה' או רוב תשמישן באמה זו, קראו אותה אמה סתם, ולהשני (בת ה"ט) ה' איזה שם לווי, ולדעת רש"י עירובין ד, א ד"ה באמות ארזי"ג, גם יחזקאל קרא את הגדולה (בת ו"ט) אמה סתם, ואת הקטנה מציין שהיא באמה בת ו"ט, אמה וטפח עכ"ל. אכן לדעת הת"י, ורש"י בפ"ז ליחזקאל, והנה ברש"י עירובין שם, והתוס' שם ד"ה ואלה מדות המזבח, קורא יחזקאל להאמה הקטנה אמה סתם, ואת הגדולה מציין שהיא אמה קטנה וטפח. וכן משמע בתוספתא כלים בי"ט סופ"י, הזכאה בש"ל בתוספת מנחות צו, א ד"ה באמות. ואולי בזמן יחזקאל ומקומו (בבבל) ה' רוב תשמישן בהקטנה, והיתה היא סתם אמה. — וברדה"ר פי"ד, הביא מה שפ"י הגר"א (א"ר כלים שם) ואלה מדות המזבח באמות בשתי אמות תרא אמה בת ה' וחדא אמה בת ה"ט וטפח דהיינו בת ו"ט. וכתב דלא זכה להבין דברי קדשו, שהרי סתם אמה היא בינונית בת ו"ט, וא"כ הליל למעמים אמה ולפעמים אמה פחות טפח, עכ"ל. ואי הוה קושיותו קשה, או לא על הגר"א לבר תקשה אלא על הת"י התוספתא וכל המפרשים האמורים. אלא שלפי מה שהטעמתי הדברים אין מקום לקשיותו, ומה שהיה ממנחות דף צח, שאמה בינונית (ר"ל אמה סתם) היא ו"ט, ולא ה' זה ה' (שזכ) בזמן מאוחר ונבא"י) ולא קאי על זמנו ומקומו של יחזקאל. — ובעל מדרש שכל טוב פ' שמות מפרש כפ"ג, מלות אמה וטפח) באמה וטפח) מלשון יד (כמו ותשלח את אמתה לחד מד"א) ופירושה דקרא שיהי' אורך האמה של המדות כאורך היד עם עוד טפח, וזה צע"ק. — כהנ' בדה"ר נסתפק אי האמה נמדדת מבית השחי, או מהמרפס, וכ' להוכיח זאת מההר"ל ואעתיק כל לשונו, וזה הוא : ראשון תחלה נאמר דבריו ס' ה' ל, בתשובת מהר"ל סי' נז מה שא"ר לגר ריש מעינא באמתא פ' הטבחות והנה שמעתי ו"א אמה ממש וי"א אורך חצי הזרוע של האדם ומודדים מן היד ועד הקודא, ואם הפ' הכי כמ"ד חצי זרוע עד הקודא א"כ נתת דברך לשיעורים שפעמים הזרוע אורך ופעמים קצר ועתה יורני ארוני הפירוש. תשובה מי שפירש ר"ם באמתא על הטבחים רוצה לומר אמת הטיס כך פי' הרא"ש. וכל ימי טבחייתו על גנס האברים וארוכה דמודדין בשוה, ושמא קים להו דאין נוגע בחלב הכליות אלא עד שיעור הקצרה שבהם, עכ"ל (מההר"ל). ומה העתיק הרמ"א ביו"ד דנהגין להקל בזרוע. ותמיה שלא עמד רק על שהאמה איננה משתנה רק מתחלק מאדם לאדם, ולמה לא תמה שעד הקודא לא הוה רק חצי אמה, אלא ע"כ דשיטתו בבירור שהאמה אינה רק הזרוע שקרוין איילענבויען עכ"ל הדה"ר. וממה שהעתיק כל התשובה, וכן מהא שזכר שהובא דין זה ברמ"א, ומכל לשונו משמע שרצה להוכיח דבריו מההר"ל שאין האמה רק עד הקודא. ובמתיכ לא ירד לסוף דעתו של מההר"ל. דמההר"ל השיב דמאן דמודדין בזרוע כפרשים דאמתא אינה אמה ממש אלא אמת הטיס (או כלשון מההר"ל אמת המעים, והכל חד) כמו שפירש הרא"ש אליב"ה הרמב"ם תולין פ"ז ס"ו) ולא בעינן כדת אמה, כמו שלא זכר הרמב"ם שיעור אמה, ורק קושיותו דטו"ס איך כנו"א מורד באמתו, (ר"ל ביד שלו) ולא חיישינן שמא יר הנגס קטנה מהשיעור האמיתי, יהי' איזה שיהי'. ועי' תירץ דשכא קים להו"א דגם באמת נגס די. — ואם אפשר ה' להוכיח משם דבר ה' לו להוכיח מדברי השואל, שאמר שיהי' אמתא פירושה חצי זרוע של אדם עד הקודא. הרי שפתיו בר מללו שהחלק הלו נקרא אמה (ומה לו לכל האריכות עור). אלא שכבר השיב מההר"ל דמודדין עד הקודא לא מפרשים כלל אמתא מלשון יד, ולא מלשון אמת המדה, אלא מלשון אמת הטיס כאמור, ונרתו דברי השואל. — כהנ' במקראות הללו מפרש דאמה הגדולה יתירה על הקטנה טפח. וברדה"ר פי"ז ב' שהרשה לעצמו להעיר אליב"ה הרמב"ם ח' ד' ש' ו, דטפח דקרא הוא ד' גדולין אכן אמת דקרא נמדדין בתלתא (= 4/3 גודל). ואמה בת ה"ט אצבעות בתלתא, או ט"ז

שליש טפח . (והאמה השוחקת תהי' ח"ט) וכ' שהאמרי שפר והצרה לדרך האריבו בזה (ואין הספרים ת"י) והוא רחה זה . ועיין באר שבע סופ"ג דתמיד שנס שם רחה דעה זו . — ובשו"ת בית אברהם , חלק מנחה בלולה דף קסב רצה להכריח דלהרמב"ם היתרון הוא קרוב לשתות מלבר (1/5) וחילו מהא דלהרמב"ם ע"כ ג"ט דלכור הם עוצבות לחוטרא , וז"ט רסוכה הם שוחקות ג"כ לחוטרא . ובסוכה ו , ב איהא ת"ר שתיים כהלכתן ושלשית אפילו טפח שוחק ומעמידו בפחות מג"ט סמוך לדופן וכל פחות מג' כלבור דמו . (והיו לי' כמחיצה של ד"ט ומשך סוכה ו' טפחים נמצא רוכו של דופן עשוי , רש"י) , ולפי האמור קשה הא ז"ט רסוכה הם שוחקות ובג"ט עוצבות וטפח שוחק עדיין ליכא ד"ט שוחקות , וע"כ שסובר הרמב"ם דלא בעינן ד"ט וברוב דופן (דהיינו מעט יותר מן 3,6) סגי , א"כ קשה ל"ל טפח שוחק , אפילו בפחות מטפח סגי , דעכ"פ יהי' יותר מן 3,6 טפח (כמו שהקשו ההוס') וש"ט דדעה הרמב"ם דיתרון השוחק על העוצב הוא ערך 1/5 ורוב דופן שהוא לדעתו מעט יותר מן 3,6 טפחים שוחקים הוא (1,2 × 3,6) = 4,2 טפחים עוצבים וזהו שיהא אל פחות מן ג"ט עוצבים וטפח אחר שוחק שהם ג"כ ביחד 4,2 טפחים עוצבים עכ"ל . ואני ואמר אם כדעת הרב איך יפרנס הא דאמרו שם מן , ב פס ר' . . .

וטוקס לי' בפחות מג"ט סמוך לדופן . . (והוא) שבעה , הרי ז' רסוכה לדעתו הם (1,2 × 7) = 8,4 טפחים עוצבות ובפס ד' אפילו היו שוחקות לא היו רק (1,2 × 4) = 4,8 ועם פחות מג' סמוך לדופן הוה פחות מן 7,8 עוצבות , ואיך תכשר הסוכה בכך ? — עכנ"ל דו"ט רסוכה עוצבות הן , וטעמא דמלתא אולי הוא משום השיעור ההוא , הוא כדי שתחזיק הסוכה ראשו ורכו ושלחנו (עיי' סוכה ג , א ורייף סופ"ב ורא"ש רפ"א) ולא שייך בזה קולא וחוטרא דעוצבות ושוחקות , רק תלוי בכמות המקום ההוא , ואם הוא ז"ט עוצבות (עיי' לקמן) די בכך , — ואף שרב הונא שם מן , א נתן לשיעור זה מדה , ז"ט , (עיי' בי' או"ח סי' תרלד) בכ"ז כיון דעיקר השיעור לא נאמר במדה (בטפחים) , מסתבר דלא שייך בו כללא דרב נחמן . — וראי' לדבר מסוגיא דטפח שוחק גופא הני"ג , דאם נימא דו"ט רסוכה הם שוחקים ל"ט לומר טפח

בטפח נאמר על אצבע וחצי אצבע דאמות שושן כו) הביאו כל המשנה , עם הסיפא דולמה אמרו אחת גדולה ואחת קטנה , דאם הסיפא קאי על הבת כ' והבת כ"ד , לאיזה צורך הובאה התם ? ובפרט דלא נאמר שם שום פ' ע"ז , דהרי מה שסיימו תרתי למה לי חדא דכספא ודרכא , וחדא רבנינא , זה קאי גם לדעת הכדו"ר על האמות הגדולות עם היתרונות , ומלכד זה האמה בת כ"ד אצבעות לא נקראת גדולה — אלא בינונית — ע"ע . ועיין סררי טהרות דף קסג , בפ' הארוך ד"ה וחדא לבנינא שכבר נו"נ בדברי הרמב"ם הח"ג והסרה"ש , ואין הספרים ת"י . וע"ע אמה גדולה . — ולדיני תורה בזמן הזה , אין לנו לדעת רבא , עירובין ג , ב כ"י) רק אמה בת ו"ט , — אלא שיש ממנה שוחקת (או שוחקת לגרסת הערוך) רצ"ל : מרווחת [או כלשון פיה"ש להר"ם ריש עירובין : שתניח אצבעותיך קרועות זו מזו ולא יהיו מקובצות אלא מרווחות שיכנס האויר ביניהם] , ויש ממנה עוצבת , ר"ל מצומצמת [או כלשון הרמב"ם : שיהיו אצבעות ירך מקובצות קצתם אל קצתם מהורקות] , ופעמים משערין באמה בת ו"ט דחוקות זל"ו (עוצבות) ופעמים באמה בת ו"ט מרווחות (שוחקות) , וזה וזה להחמיר (עירובין ד , א . מיימוני הל' שבת סו' פ"ז) .

ויתרון אמה שוחקת על עוצבת הוא לדעת הרשב"א , עברת הקדש ש"א פ"ג [הובאו דבריו במ"מ פכ"ז מהל' שבה וב' או"ח סי' שס"ג , ויו"ד סי' כא ועוד בכ"מ] חצי אצבע . וכ"ה כאשכול הל' עירובין . ואחרי שהאמה בת ו"ט היא כ"ד אצבעות (גודליו) נמצא שהיתרון הוא 1/48 אמה כו) . ובהנ"ח ריש עירובין כתב ד ט פ ח שוחק הוה יותר על ט פ ח עוצב חצי אצבע [והוא כעין מה שכתבתי לעיל בשם הרה"ר , שלהרמב"ם והתוס' יתרון אמת שושן על אמת משה , הוא אצבע או חצי אצבע לכל טפח , ולפלא שלא זכר הרה"ר את דברי התו"ח הללו] . אבל אין דעה כל הנאונים כן , ועיין הגהות הרש"ש שהעיר ע"ז כ"י) . ובדברי דוד פרשה בהעלותך הביא שבמ"ו אחרון כ' ש"ח טפחים שוחקות הם כ"ד טפחים עוצבות . ועיין בש"ח שם שהיבא זה בקצרו : ולפ"ו יהי' יתרון טפח שוחק על טפח עוצב

בגודל והבת ו"ט כ"ד בתלתא או י"ט וחומש , בגודל , עכ"ל . נמצא לפי חשבוננו הבת ו"ט יתירה על הבת הי"ט רק 3 1/5 גודל . ועי' הסקראות הנ"ל במל חידושו . — עוד כ' שו"ט הנ"ל (כ"ד אצבעות בתלתא) עם יתרון השוחק שהוא לדעת מורו של התשב"ץ אצבע , יהי' כס"ה כ"ה אצבעות (בתלתא) , בדיוק , אבל לעיל פ"ז כ' שהיתרון לדעת מורו של התשב"ץ הוא רביעית טפח , דהיינו 1 1/5 תלתא . אי"כ תהי' האמה השוחקת בת ו"ט 26 1/5 תלתא , ולא כ"ה בדיוק . — (כו) כאן מפורש , שיתרון האצבע וחצי אצבע הוא בגודל . ובדה"ר פ"י כ' שהרמב"ם יפרש שהם באצבע הסמוך לגודל ההוא 4/5 גודל . וכ' שמן השמים וכו' לו לפרש דברי הרמב"ם ובמסכת העלים עין מסוגי' זו (עיי' הערה לו) . ועיין שם שכי' דאמה הגדולה לדעת הרמב"ם היא ו"ט ע"ז אצבעות) שבעה טפחים וקטנותא . והקטנה ו"ט ע"ז חצי אצבע) ו"ט שלש קטנותא . וגם זה תיבא , כי בעצמו קורא התם קטנותא לורת (4/8 גודל) משא"כ היתרונות שהם לפי דבריו באצבע (4/8 גודל) . — (כו) אבוי אמר שם , משמ"י דר"ג אמת סוכה ... באמה בת הי"ט , אמת כלאים באמה בת ו"ט , ורבא אמר משמ"י דר"ג כל אמות באמות ששה , אלא הללו שוחקות והללו עוצבות , ובהד"ר פ"ד כ' שהוא תמוה ונשתומם סמוך , איך יפלגו אליב' דר"ג בקצוות החוקות מן הקצה אל הקצה , ואי' מקום הטעות בזה , — ונ"ל דאבוי ורבא שמעו מר"ג דאמת כלאים היא בת ו"ט שוחקות , וסובר אבוי דדיוקא דר"ג דדוקא בכלאים בעינן ר"ט . ובש"ד ה' , ור"ס דדיוקא דר"ג דדוקא בכלאים בעינן שוחקות ובש"ד עוצבות . אבל ו"ט בעינן בכ"ס . — (כו) ומה שאמה שוחקות מרובעת = 2304/47 ו מעוקבת = 7057/110592 . ובאיוה ערכים נצטרך לזה . (כו) ובהד"ר רצה להוכיח מדברי התשב"ץ , ח"ג עכ"ז , שלדעת הקדש הון ווידאל אפרים , היתרון הוא אצבע לאמה . אבל לדעתי אין כל הכרח לזה בדברי התשב"ץ . כאשר יראה הסעיין בדבריו . —

תפסו שיעור הרשב"א להלכה.

הערה כוללת. להשוות מדות ומשחות של תורה עם מ"מ ומנינו קשה מאד, לפי שאין לנו שיעור מהם. ואם כי מצינו בתלמוד ערך כולם לאברי האדם (כמו אצבע טפח ואמה שזכרתי) ולביצים, ע"ע. אבל הביצים מפורש בתלמוד שנתקטנו עוד בימיהם (עירובין פג א ושבת פו ב ברש"י ד"ה ועוד חייבין ובחידושי הר"ן שם כח). וכימי התשב"ץ נתקטנו עוד יותר (ע' תשב"ץ ח"ג על"ג) מלבד שינוי המקומות (ע' ב"א חלק התשובות סי' מ"ו מה שהאר"ך בזה, ועיין כלים פ"ו סי' מ"ו ומפרשים שם). והגאון בנוב"י מצא שבימינו ובמקומו נתקטנו עד למחצה (צל"ח פסחים ק"ח) וכ"כ במע"ר בהגה לסי' ער וס' קה כח) גם אברי האדם נתקטנו מאד (ע"ע טפח). ואם כי דעת הגאון בח"ס (אור"ח סי' קפא) שצריכין לשער המשחות בכל דור לפי גודל אותו הדור אבל עדיין לא הוחלף דבר כתי"י וקשה לסמוך ע"ו לקולא. ע"כ אנביל אה כל המדות והמשחות, עפ"ח השעורים שזכר הרמב"ם הל' ס"ה פ"ט הל"ט, אשר לפי עדות עצמו דקרק בשעורים. וע"ע אצבע ששיעורה לפ"ח הנ"ל 0,8631 צאללפאריו, ועפ"י יצא לנו: אמה עוצבת שהיא כ"ר אצבעות $(0,8631 \times 24) = 20,7144$ צאללפאריו, שהן 660 מ"מ (בקירוב), ואמה שוחקת שהיא כ"ר אצבעות וחצי אצבע $(0,8631 \times 24,6) = 21,1469$ צ"פ שהן 671 מ"מ.

אמה בינונית. האמה שאמרו (לענין שבת עירובין וסביכות וכלאים, רב) באמה בינונית כלים פ"ז מ"ט. רמ"א כל האמות היו בינוניות, שם מ"י. ובמנחות נח, א שאלו וכמה אמה בינונית אר"י ו"מ כ"ט ... מכלל דהוה אמה דנפישא מינה? אין. והא הנן שתי אמות היו בשיושן הבירה אחת ... יתירה על של משה חצי אצבע .. [ואחת] היתה יתירה עלי' חצי אצבע. — וכד"ר פ"ח כ' שהדבר תמוה מאד לשיטת כל הראשונים, לפי מה שכתבתי בפ"ה דלכל אדם יש ו"ט שלו באמה שלו, וההחלקות הבינונית הגדולה והקטנה הוא שלכל אחד הוה אמה דילי' כשפחים דילי' כ"ט). וא"כ

טפח שוחק, מעצמנו ידענו שהוא שוחק. ואדרבה על פתוח מג' סמוך לדופן הי' לו לומר דהן עוצבות. וע"כ דהו"מ דסוכה עוצבות הן. ואורא לה ראית הרב. ועיין מיימוני הל' סוכה פ"א הל"ב שכ' עושה דופן שיש ברחבו יותר על טפח. ואי הוה בעי טפח וחומש, לא הי' שותק מלפרש זאת, או לכה"פ דלא הי' משנה מלשון התלמוד והי' אומר "טפח שוחק" אבל הלשון יתר על טפח" משמע דבכל שהוא סג"ל. — אלא שלכאורה יש להכריח שו"מ דסוכה הן שוחקות דהנה מעם של הו"מ הנ"ל כ' הרא"ש (בשם הירוש') משום דגברא באמתא יתיב וטפח לשלחנו. ואמתא דגברא יתיב כה נראה שהיא שוחקה, דבסוכה העשויה ככבשן (סוכה ז, ב) אר"י דאם יש בהקיפה כרי לישב כ"ד בני אדם כשרה. ופרשו שם (דף ח, א) דגברא באמתא יתיב, ור"י מקום גברי לא קא חשיב וכך הוא החשבון, בשיש בהקיפו כ"ד יש ברחבו ח' וכשנכה אמה מזה ואמה מזה מקום גבר' נשאר רוחב הסוכה (אלכסון העיגול) ו' אמות, והקיפו י"ח, ויש בו לרבע ד"א על ד"א, ע"ש ברש"י. וע"י הקשו בגמרא כמה הוה להו (אמה) ההיקף) המני סרי, בשיבסר נכי חומשא סגי (ותרצו היינו דלא דק ולחומרא לא דק). ופ"י החשבון דכל מרובע ד' על ד' אלכסונו $5 \frac{8}{5}$ והיקפו $16 \frac{4}{5}$ (היינו שיבסר נכי חומשא) ואי נימא שנברא באמתא עוצבת יתיב יהי' כל החשבון באמות עוצבות, אכן ד' אמות על ד' אמות דסוכה ודאי שוחקות היו (רבי אמר לדינו באמות) והם אפילו לחשבון הרשב"א (שיתרון השוחקת על העוצבת הוא רק $4 \frac{1}{12} = \frac{1}{48}$ אמות עוצבות ואלכסונן $5 \frac{48}{60}$ והיקפן $17 \frac{9}{60}$, ואיך אמר תלמודא בשיבסר נכי חומשא סגי? וע"כ דגברא באמה שוחקת יתיב, וכל החשבון של הכ"ד גברי הוא באמות שוחקות. — אבל כד רייקינן אדרבה יש ראי' דו"מ דסוכה עוצבות הן, דלמה אמרו ז"מ לראשו ורובו, הא בו"מ כולו יתיב? אלא ש"מ דו"מ הם עוצבות, ובו"מ עוצבות לא יתיב כולו, רק רובו (ויש מקום עיין ברש"י ורא"ש בזה, אבל אין כאן מקומו). וההי' דעת הרמב"ם איך שתי' אך כל הפיסקים

כח) בר"ן שם איתא בזה"ל רויס דביצי מדבר היו גדולים משלנו אחד מעשרים ולכך לבי' יש לנו להוסיף אחד ובעבור היו 48,2, אי"כ צריך להוסיף שנים ויותר מעט. ומעות דמוכח איכא הכא וצ"ל, ולכך לבי' (לעשרים). כח"י בתנ"י"ש כ' שמצא דרביעית אינו מגיע אפילו לביצה. וכן הביא ברה"ר פכ"ב בשם הגאון יעב"ץ בסידור הנהגת סעודה יד ח' אות ב (ואין הספר ת"י). והוכיח מזה שגודליהם של חו"ל היו גדולים משלנו. ואולי יהי' מכאן ראי' למה שבי' בתשובה מאחבה (הובאו דבריו ח"ס אור"ח סי' קנז. מראה כתן יו"ד סי' שכד), כי אין ראי' מרוב הגאון בנוב"י כי ארוך בדורו הי'. אבל רבים מלבד הגבנוב"י, כבר מצאו שנתקטנו הביצים. והגאון בח"ס רצה לומר שלא נתקטנו הביצים, רק טעות נפל בדבריו הרוקח במספר הביצים של סידרת שעור חלה. ותנ"א הוה דעתו מקרוב שטעו כל הגאונים באופן המדידה, ולדעתו אין הכוונה בחשבון הביצים אל המים היוצאים על ידן, כ"א אל המקום שהביצים מתחזקות אם נניחן בכלי. — אבל נאמן עלינו האו"ז הל' חלה סי' רכו, שהעיר שמצא בירוש' מספר הביצים ואופן המדידה, והוא מכוון לדברי הרוקח. וכ"ה בכל ספרי הראשונים והאחרונים. כח"י ברה"ר הקשה על הח"ס דהרי תהו"ש הוכיח טהא דאמרו שבמקדש היו ב' אמות אחת יתירה על של משה' חצי אצבע, שאמות לא נשתנו כלל, שהרי אמר המקדש ושל משה היו שוות. וראית חוה"ש ברורה כשמש עכ"ל. ולדעתי אין זו קושי, דאפשר דהח"ס ספרש, דאמת משח' היינו אמה בת ז"ט (לאסוקי בת ה') אבל לא שהיתה שוה גם בגודלה לאמת משה, או שסובר דאו לא נתקטנו עדיין השפחים והאמות, או, והוא היותר סתתר, דבאמות מקדש טודה הח"ס שהיו אמות כשה, ולא לפי אמות הדור. ולפי האמור לא תקשה עליו אפילו לדעת בעל משנה אחרונה שמפרש דהוספת החצי אצבע ואצבע, הוא משום דחשו שמא נתקטנו האמות השכעיות, עכ"ל. דמשמע לכאורה דאין המשחות לפי הדור? — דשאני' התם דאמות מקדש קאי (אלא שפי' במ"א, בלאו הכי לא מתקבל על לבי, ע"ע אמה גדולה). כס) ומה דאיתא בתוספתא כלים ב"ם סו"י, ואיזהו אמה בינונית, זו אמה של ה"ט? כבר תקנו הסגה"ים שצ"ל בת ר"ט, זאני אוסיף שכן הוכאה התוספתא, כפי' רי"ג ריש עירובין. — כ"י' ולפי מה שכתבתי בע' אמה, אין הנתתו זו (אשר אין לה כל טעם) מוכרת. —

וא"כ מה זה שאלה וכמה אמה בינונית. אם ה' השאלה וכמה אמה או ה' א"ש תשובת ר"י ששה טפחים, והוה אהא שפיר אף אנן נמי תנינא... אבל אחרי דשאלת התלמוד וכמה אמה "בינונית" מה זו תשובת ר"י ששה טפחים אמו אמה קמנה לא הוה ששה טפחים אלא דהוה ש"ט קמנים. והיריץ דנסתפקו האמה סהיכן נמדדת אי מהשחי או מהמרפק, עש"ל המנומנם קצת. — אבל לדעתי פירושו דחוק, דבינונית לא שייך אלא כשיש לנו שלשה, משא"כ לפירושו שהספק ה' רק על שתיים. גם לפירושו קשה מה זה ששאלו שוב מכלל דהוה אמה דנפיש מנה, הא לדעת הרב ידע שיש אמת השחי דנפיש מנה. גם למה לא הקשה מהחלה קושי' זו? — אבל כמח"כ לא ירד לפשוטן של דברים. בגמרא שם גוי' בדברי ר"מ ור"י דכלים הנ"ל, שהראשון מזכיר אמה בינונית והשני אמה בת ו"ט ובה ה"ט. ע"ש דף צו, א, ב כטי' וסבר השואל שהבינונית היא פחות מו"ט ויותר מה"ט. ושאל שיעורה, וכשהשיבו לו דהבינונית היא ו"ט שפיר שאל, מכלל דה' גדולה ממנה כיון שהיא נקראת בינונית ולא גדולה ואיזה היא? והשיבו דהגדולות ממנה הן אמות שושן. — והרברים פשוטים ולולא דברי הרב בדה"ר, לא הייתי צריך לכוהבן.

אמה גדולה. עיין כלים פ"ו מ"ט. ולדעת רש"י, ר"ש, רוב פירושה אמה בת ו"ט ואצבע, ובה ו"ט וחצי אצבע, ולדעת בדה"ר מפרש הרמב"ם דהיא רק בת ו"ט, ע"ע. ומצאתי בסדרי מהרות (על מתניתן) שכן הכין הח"נ את דברי הרמב"ם. והקשה עליו דלפ"ז אכתי לא ידענו שתי אמות שבשושן לאיזה צדך הו' [בדה"ר כפה"ג רצה להנצל מקושי' זו, וכ' דהשתי אמות הללו היו כשרו צים למדוד באמה בת ששה עם התיספת, עכ"ל. אבל קיצר לכאר כונתו, ואיך ישתוה החשבון. והדברים המודים]. גם יקשה לפירושו הא דפריך הש"ס ותרתו ל"ל... אי קאי אחת גדולה ואחת קטנה, הא כבר תרצו לה במתניתן כרי שיהיו האומנים נוטלין בקמנה ומחזירין בגדולה, ואי אשתי אמות שהיו בשושן פריך ל"ל, א"כ מאי משנה.. וחדא לבנינא הא לדברי הרמב"ם אין משתמשין בהו לבנינא כלל. (וע"ע אמה, כי כונתי ה"ל לדעת הגאון ח"נ, להקשות כעין זה על הרה"ר). ואם מצאנו להרמב"ם נזיר פ"ה מ"ה שהרשה לעצמו לפרש פירוש חדש במתניתן שלא כחכמי התלמוד [ועי' בהקדמת ע' מלין להגאון רש"ל רפ"ב מה שהביא מהערוך ע' מסמא וע' הינומא, ומרס"ג בשערי צדק שער ד' מח"ד סי' נב]. אבל כבר התנה התו"ט שם

אמה גרומה. גורין שעשה משה אורכן אמה ורוחבן אמה.. באמה גרומה זכחים סב, כ, ופי' רש"י אמה קצרה (ל) וכ"פ התוס' אמה חסירה. ולפני הערוך היתה הגרסא אמר גרומה ופרשו מלשון גרומין פי' תוספת, ע"ע גרם. ועיין בתוס' שם כונת התלמוד ופירושו, והוא לדעתי קצת דחוק. — ולפי מה שפי' הח"ל ע' גרם, אצבעות גרומות (הנוכר בתוספת בכורות פ"ה) אצבעות קצרות וגזר המלה מלשון ערב, ע"ש. הנה אפילו נקיים גרסת הערוך אפשר לפרש דלא כמוהו, רק הכונה "לאמות קצרות" — כפי' רש"י. אכן בכ"פ פי"ב נראה לקיים גרסת ופי' הערוך, ע"ע אמה גרומה. אמה גמורה. בכל יום לא ה' בה אמה גמורה, והיום ה' בה אמה ומחצה, ירוש' יומא פ"ד ה"ר, ופי' הק"ע אמה קצרה. והפ"ט כ' מלשון גומר ארכה, ע"ש. ובדה"ר פ"ג כ' דה' להירוש' לומר בכ"י ה' בה אמה גמורה, ע"כ. ולא אדע כונתו, הירוש' אומר שהיתה ידה קצרה—אפילו—סאמה גמורה, והוא אומר שהי' לו לומר שהי' בה אמה גמורה, אתמהה. ועיקר קושייתו כפה"ג היתה משום תירוצו והוא שמשבש את הספרים וגורם גרומה, והיא לדעתו אמה ומחצה כפי המדרש בר"ר, ע"ע אמה גרומה. וכמה תמוה פירושו, דא"כ לימא הירוש', או: שבכל יום לא ה' בה אמה ומחצה, או: והיום ה' בה אמה גמורה (ולגרסתו: גרומה) אחרי דשניהם חד הוא. ולמה ברישא הפס לשון אמה גרומה (לגרסתו) ובסיפא לשון אמה ומחצה? וע"כ דלאו כהרדי נינהו. וכונת הירוש' דכ"י לא ה' אורך ידה אפילו כאמה קמנה והיום ה' ארכה אמה ומחצה, כמו שפרשתי.

אמה גרומה. והולך יצא סמעי אמו באמה גרומה (כן גרסת הערוך, ולפינו איתא גרומה, ע"ע אמה

כטי' ושלשתן אמות מלאכותיות, ואין שם עסק עם האמות הטבעיות. כלל. — (ל) כן הוא ברש"י ד"ה אמה גרומה י ובדה"ר לאי היינו תנינא כ' ואמה גרומה למה לי אלא אמה מצומצמת ע"כ. נראה דעתו מפורשת שגרומה אינה מצומצמת. ובדה"ר מפי"ג כ' ברש"י פי' אמה גרומה מצומצמת, וזה פלא. ונדע דמלשון הירוש' שקלים פ"ו ה"ב עובין אמה באמה שוחקת וארכין אמה גרומה, משמע קצת דאמה גרומה היינו עוצבת או מצומצמת. (בגנזר אל שוחקת) ע"ע, וכן באמת פי' הפ"ט: גרומה מצומצמת. אבל הק"ע פי' גרומה פחותה, והוא כפי' רש"י ותוס' הג"ל. ידע"ש בדה"ר שכ' שלדעתו צ"ל (בגמרא רש"י ותוס'?) גמורה. ולא פי' מקמי' וכפה"ג הוא כשום שסובר, ראמה גרומה היא גדולה, ככו שנסתייע מדברי המדרש, ואיך יפרשו רש"י ותוס' דהיא אמה קצרה וחסירה. אבל באמת לא מצינו מקור למלת גרם גרומה שהי' פירושה גדולה. ובמדרש גורם הערוך גרומה. עיין בפנים. וע"ע אמה גמורה. —

השחי, וכי מרפק הוא אישילא (aiselle) אכסעלהאלע כדעת רש"י, ע"ש. אבל א"כ מאי ראי' מדברי ההוס' אולי סובר הר"ש כרש"י?— אלא באמת לא הי' לו להביא ממרחק ראיתו, מהתוספות, דהר"ש בעצמו כ"כ שמרפק הוא הקורא. ולא עוד אלא שאין ספק דשם באהלות אף רש"י יודה דמרפק הוא הקורא, רק סובר וודאי שגם הר"ש יסבור כן; דכל חלק העליון מהיד נקרא מרפק, כדמשמע ממהניחן, וכמו שקורא אותה הרמב"ם (ע' הערה כד), ומסתבר לו לרש"י שבשבת צב, א ובסנהדרין סח, א הכונה אל קצהו הסמוך לכתף הנקרא אישילא. וז"ל חרושי הר"ן שם, ובמרפק פי' רש"י מקום ... שקורין אישילא, והאמת שהוא נקרא מרפק... ומיהו מהתפשט הוא יותר עד מקום חיבור הזרוע עם הקנה של יד והכל נקרא מרפק ואציל. ועיין מרפא לשון שבת שם.

אמה מצומצמת. מי שישן בדרך ... אין לו אלא ד"א עירובין פ"ד מ"ה. גופו שלש אמות ואמה כדי לבשום ידיו והגליו דר"מ ר"א גופו שלש אמות ואמה כדי שיכול חפץ מתחת סרגלותיו ויניח מתחת מראשותיו. מאי בינייהו א"כ ד' אמות מצומצמות, שם מח, א. וכ' רש"י לר"י מצומצמות ולר"מ גדולה רפישות יו"ר יותר באמה. ובר"ף פי' להיפך דלר"מ היו מצומצמות ולר"י היו מרווחות. ועיי' בדה"ר פ"ט שעשה סמוכין לפי' הר"ף מלשון הגמרא. -- ובשאלות שם"ח גורס מאי בינייהו... ד"א מצומצמת ואמה של קרש. ופי' בדה"ר דכוננו באמה של קרש לאמה שוחקה, ובאמה מצומצמת לאמה עוצבת ע"ש. וק"ל למה תקרא דוקא אמה שוחקה, אמה של קרש? ובבבבורות סב סבואר דהיא אמה של משה, דהיינו אמה בינונית בת ו"ט בלא יתרון (בלתי שוחקה). גם קשה כיון דבין נימא דאמה שוחקה יחבין לי, ובין נימא דאמה עוצבת יחבין לי' קשה עונ מלך הבשן מה תהא עליו. א"כ למה נקט רמ"ש בלשני, "אם אמר לך אמות של קרש יחבין לי' עונ מהב"ש מה תהא עליו", הלא בין לר"מ ובין לר"י תקשה האי— ואולי יסבור השאלות, ובע"ג שב"ג נ"ב הכי, דאמה "מצומצמת" דכ"א, פירושא, למדת הארס לפי מה שהוא ארך, והיינו אמה, דידו"ה התלמוד, ואמה של קרש היא בת ו"ט (בין שחוקת ובין עוצבת), כי כן היו רוב אמות המקדש בנות ששה טפחים. וזה שסיים השאלות רמ"ם כדי פישום יו"ר באמה דידה. לפי דאמה מצומצמת דר"מ היינו אמה דידי'. (ואולי כיון לזה גם הרב בהעסק שאלה, אך לשוני קשה ההבנה). ושאלת רמ"ש הי' אי הלכה כר"מ באמה דידי' או הלכה כר"י באמה של קרש בת ו"ט, ופסק ל"ה ר"פ כר"מ. ובוזה אתא שפיר דעכ"פ פסק ר"פ כר"מ משא"כ לפי פירוש בדה"ר דאתא ר"פ דלא כמאן. — ואולי גם הרמב"ם פי' הסוגי' כן, ואתא שפיר מה שפסק פ"ב מהל' שבת הלמ"ו כר"מ אשר נתקשו בזה הראשונים (עיי' כ"מ וב"י או"ח סי' שמ"ט), דפסק כן לפי שר"פ סובר כוותי'.

אמה עוצבת. ע"ע אמה. אמה קמנה. שהאומנים נוסלים בקמנה, כלים פי"ז מ"ט

אמה גרומה). צא וחשוב אמה ומחצה בכל שנה הרי תשע מאות אמה ולשש מאות שנה) בר"ר פי"ב. אין ספק שכונת המדרש דלסוף השע ירחי לידה גודל הולך אמה גרומה (גדולה). וזוהי לשנה אמה ומחצה, ולת"ר שנה (1.6 + 600) תת"ק אמה ע"ש בפ' מהרז"ו. ואחרי שבשנה (י"ב חדש) גדלו אמה ומחצה נמצא שבט' ירחי לידה גדלו $1\frac{1}{8} = \frac{1.6 \times 9}{12}$ אמה, והוא שיעור אמה גרומה. — והנה כל מעיין יראה שכונת המדרש לאמת המדה, ולא לאמת (= יד) הולך, דאף תינוק בן יומיו יש לו ג' אמות באמות דידי'. כמו שב' הח"ם או"ח סי' קפ"א. ובה"ר פ"ה הביא את המדרש הלז, בזה הלשון, שבשעה שתינוק נולד הוא אמה ומחצה מאמת יו. וסיים הרי מפורש דלא כה"ס. ובאמת אין למלה "מאמותיו" זכר במדרש, ואין מפורש דלא כה"ס. ובה"ר שם כ' ש"כוננה" כדברי הח"ם, והאריך בזה. אולם אחרי מה שכתבתי, אין אנו צריכין ל"כוננתו" אשר אין כל מובן לה. ע"ש בפנים. —

אמה דידי'. ארבע אמות שאמרו באמה דידי' עירובין סח, א. ופי' רש"י איש לפי מה שגופו ארוך, יש לו ד' אמות באמתו הארוכה, וכ' המנ"א סי' שמ"ט ס"ק ב' דהיינו הזרוע, אך לא פירש אם כונתו לזרוע התלמודית דהיינו מהכתף עד הקודא, או לזרוע דקרא דהיינו מהקודא עד סוף היד (ע' הערה כד). והרב הגהרש"ו בשו"ע שלו פירש דבריו דהיינו ממרפקו שקורין עללענבונען בל"א עד ראש אצבע הארוכה הנקראת אמה. והכי מסתבר דמן הכתף עד הקודא לא נחשב אלא ג' טפחים (ע"ע אמה שחי), ועיי' מה שכתבתי ע' אמה.

ובה"ר פ"ה הביא דברי המג"ל הנ"ל. ובן מה דאיתא בכורות סד, א א"ר משה רבינו עשר אמות הי'... א"ל רשב"ח לרב א"כ עשיתו למשה רבינו בעל מום ופי' רש"י דגופו גדול מזרעו ת"ו, הרי דאמה הוא זרוע. וכ' דיש להסתפק אי כל היד ממקום המחובר לגוף עד סוף פרקי האצבעות קרוי זרוע לענין שיעור אמה, או דלמא ממקום שמתחיל המרפק שקורין קודא [וסיים ודבר זה לא מצאתי מפורש לשום אחרון (אף שבעצמו הביא אח"כ את המדברים בזה), ואשתמטתי' דבריו הרב בשו"ע שלו על אתר. ודברי הרש"ש עירובין סח, א]. — ואנכי לא ארע מקור לספיקי' של הרב, כי בלשון התלמוד כתב ר"ת שלא נקרא זרוע רק חלק העליון של היד, ובלישנא דקרא משמע ספירוש רש"י דלא נקרא כן רק חלק התחתון (עיי' הערה הנ"ל). ואיך נסתפק שמה היא כל היד, אשר אין לשון זרוע נופל עלי' בין במקרא ובין בתלמוד? — והרב כתב לפשוט ספיקי' מלשין הר"ש אהלות פ"א מ"ח, שב' על הא דאיתא ההם שנים במרפק ושנים בקנה וז"ל: שנים בקנה עצם המחובר ליד מלשון קנה המדה שבו מודדין, והקדים להביא דברי ההוס' מנחות לו, א דמרפק הוא הקודא, ע"ש בדבריו. ונראה שהיוצא לזה כדי שלא יבוא בע"ד ויאמר אולי כונת הר"ש לכל אורך היד עד בית ג

וע"ע זרה. — אכן בשו"ת רמ"ע סי' ג' דחה פי' זה דא"כ עשית לעונן בעל מום שהרי קומת כל אדם נמדדת בנ"אמות דידו' ובפישוט יו"ד ד"א דידו', ולא תשע. ועיי' ראב"ע שכ' גם הוא דא"כ לא יהי' בעל מום כלל [ואנכי לא אדע מה אפכת ליה אם הי' בעל מום, או שלא הי' לו צלם אדם, וכבר כ' הרמב"ן בחי' לב"ב קא, בשם הגדה אלה הרברים, והריב"ש סי' רצ"ה בשם אלה דברים רבה, (נדפס בלקוט' סמדרש אר"ו הוצאת הרשב"ב ויען תרמ"ה פ' ב' אות כט) דאמר רשב"ל מנוול הי' עונ... שברי' מנוולת משונה מן הבריות הי', ע"ש. בכ"ז גם החם משמע קצת שבערך קומתו לאורך יריו, לא הי' שינוי], ועוד אי באמה דידו' קאמר מנא ידענין כמה הוה, וקרא ודאי לא בא למתום אלא לפרש (וזהו לדעתו כונת ראב"ע שכתב: כי מה בא הכתוב ללמד), ולכן דעתו שאמת איש הוא אורך כל היד של אדם בינוני, מראש

אצבע אמצעי עד בית השחי, וכי מה שתרגם אונקלוס „באמת מלך" ג"כ הכונה לאמה זו. והרמב"ן כ' שבונה התרגום לאמה עונ עצמו שהי' מלך, והוא כדעת המפרשים שזכרתי בריש הערך, אכן בפסיקתא זוטרתא איתא באמת איש באמת מלך אמה ומפח, נראה שמפרש את התרגום כרמ"ע. אלא שלרברו רמ"ע אמת איש היא י"ט, ע"ע אמת שחי, ולדעת הפסיקתא, אפילו נימא שבאמה כונתו לאמת בת ו"ט עכ"פ לא תהי' אמה ומפח יותר כו"מ. —

אמת אצילה. שש אמות אצילה (יחוקאל מא—ח). לדעת רש"פ, ע' אצל, ורד"ק שב"ב ורש"י ליתוקאל, פירושו הוא אמות המניעות עד בית השחי (לא אשר הוא לפי עדות רמ"ע י"ט, ע"ע אמת שחי. ואחרים סוברים שהיא רק ו"ט. ויש עוד פירושים אחרים בזה, ואין כאן מקומם. —

אמת הבנין. ר"א אמת הבנין ששה מפחים, ושל כלים חמשה, כלים פ"ז מ"י. עיין ריש ערך אמה, שהאמה בת ו"ט נמדדה מן הקודא עד ריש אצבע אמצעי, הנקרא אמה, כפשיטת היד והאצבע, והבת ה"ט—בכפיפת האצבעות לתוך היד. — ורש"י כ' מנחות יא, זו אמה ממנה מודדין כל אמות הבנין והכלים. וכ"כ בכתובות ה'. וזה צע"ק, דהרי רק אמות הבנין מודדין ממנה ולא אמות כלים. ואולי כ"כ אליבא דר"מ שסובר במתניתין דכל האמות (אפילו של כלים) היו בינוניות, בנות ו"ט. — ודע דלפי מה שכ' ברה"ר פ"ה שפדברי רש"י סוכה לב, ב נראה שמקור האמה הקמנה הוא מושם שישנם ב"א קמנים שששה מפחים שלהם הם רק ה"ט בינונים, עכ"ל, הוה אתי דברו רש"י הנ"ל שפיר כפשוטו, אלא שלא מצאתי בדברו רש"י מה שכתוב הרב בשמו. גם לא מסתבר כלל מעמי'. —

אמת כלים. ע"ע אמת הבנין. **אמת שחי.** החצ"מ מזכיר אמת שחי בת עשרה מפחים

מ"ט. המפרשים פרשו דהיינו בת ו"ט שהיא קמנה נגד הבת ו"ט ואצבע, או ו"ט וחצי אצבע. — אבל קשה דהא הבת ו"ט נקראת בינונית ולא קמנה, ע"כ מסתבר פי' הרמב"ם שהקמנה היא בת ה"ט, ע"ע אמה. —

אמה שוחקת. ע"ע אמה.

אמה של משה. עיי' כלים פ"ז מ"ט. ולפי המבואר שם במפרשים, ובמנחות צו, א היא הבת ו"ט. ועיי' ירוש' שקלים פ"ו ה"א. — ועיין הערה כח. **אמה של קדוש.** ע"ע אמה מצומצמת. שלדעת ברה"ר היא הבת ו"ט שוחקות (דהיינו 24,5 או 25 אצבעות) כי לדעתו לא היו במקדש רק ב' אמות הללו דאנן ב' אמות היו במקדש הנן, שלש לא הנן (לשון הרב, וע"ש שציין לכלים פ"ז מ"ט). ואף שמצא כמה סתירות לדבריו, דחק לתרגם—אבל באמת במשנה איתא שתי אמות היו בשושן הבירה (עיין מפרשים) אבל במקדש אפשר שהיו עוד בת ה' וכת ו' מפחים. לא סבעי לר"י דאמות כלים היא בת ה"ט אלא אפילו לר"ם עכ"פ הי' מובח הוזהב והקרו והסוכב והיסוד באמה בת ה"ט. [ועיין בדבריו הרב בפ"ל אות ג' שכ' שהרעישו אבות העולם הרד"ל, והרש"ש דשתי אמות היו במקדש שנינו, שלש לא שנינו, עכ"ל. ואנכי לא אדע אי' הרעישו כזאת. ובמדרש, עם הגהות הגאונים הללו, אשר לפני (ווילנא תרל"ח) לא מצאתי זכר לזה]. — בכ"ז שפיר יש לפרש דאמה של קדוש סתם (הנזכרת בעירובין) היא בת ו"ט, לפי שהיא הבינונית (וכמו שכתבתי בע' אמה מצומצמת הנ"ל).

אמה תביקין. ולמה הוא קרא אותה אמה תביקין, מדרש בר"ר פל"א. לפי השערת ריב"ז היא אמה תיבנית, אמה גדולה של מצרים (ע' עה"ש ע' אמה). אכן למפרשי המדרש דעה אחרת בזה. — **אמת איש.** עונ .. ערשי... השע אמות ארכה, וארבע אמות רחבה באמת איש (דבריו ג—יא) לפי דעת טפ"א היא כמו אמה דידו', או אמה לפי מה שהוא אדם הנזכר בתלמוד עירובין מח, א' רצ"ל כאו"א לפי אורך אמה (=זרוע) שלו. ע"ש ברש"י. וכ"ה במדרש אנדה באמת איש באמת עיג, וכן תרגם בת"י באמתא דגרמי'. ולי קצת קשה על המדרש אנדה שם שמתחלה נקמ שענק הוא גדול תשע אמות [ושאר אנשים ארבע אמות] כל חד מאמתו. ואח"כ כ' שלכן נקרא גלית איש הבינים (ש"א יז—ד) לפי שענק גדול מתשע [תשע] אמות והוא הי' בינוני שלא הי' אלא שש אמות וזרה, ב' אמות וזרת הי' גדול מאדם אחר וב' אמות וזרת הי' פחות מענק, — והערך הזה לא יתכן רק אם נימא דכל האמות שוות הן (היינו בנות ו' מפחים, כהד' אמות של אדם בינוני שזכר) ולא כשנימא דכל חד באמתו — ודרך אנב למדנו מזה, שחושב את הזרת חצי אמה [בת ו"ט, אם נימא שהאמות של עונ ושל גלית הם בנות ו"ט],

(לא), והיא לשינתם דאציל שחרגומו מרפק, הוא בית השחי. וכדעת רש"י שבת צב, א. אבל דעה ההו"מ בכ"מ דאציל ומרפק הוא קודא, וא"כ איא להו לפרש כן.

מועה שקרא לעיל י' במקום ו' הוסיף מלה, וגודל"כ בסיפא. אנבג, אנמל, אנפק. לישתי מר אנבגא, א"ל מל"ס למר למימר ... אנפק, קרושין ע א. עד דקיימא אאנפק שבת קמ, ב. אנפקא דחמרא חיי גיטין סמ, ב. סכרך רפתא ומשהה אנפקא, ב"מ פו, א כולהון שיעורין רביעית, כמו שפי' רש"י בכל אלו המקומות. וכ"ה מפורש בכ"ב נח, ב כתוב אפתחא דקמושיקא אנבג אנפק אנמל (אנבג ואנפק הם אנמל דהכל חד, רשב"ם) ואיזה אנמל? זה רביעית של תורה— (וע"ע נטלא).

אנפורא, אנפריא. עשה שתי אנפריאות גדולה וקמנה, במד"ר פ"ב ובפדר"כ פ' שקלים איתא אנפוראות. לדעת החצ"ם היא המדה הרומית amphora, אכן המת"כ פי' ע"פ המוספי ששר חשבון [החילוּת] והיא מל"י, ἀναφορά בעריכט פערצייכנוס, עי' לאוו וקאוט, ולדברי הראשון כ"ה גם בל"ס. והכי מסתבר, כנראה מהמשך הדברים שם, וכאשר הוכיח הרשב"ב בהערותיו לפסיקתא, ואחריו הח"ק בע' אנפורא, סמ"ד פ"ל — ולפ"ו אין ענינו כאן.

אסימון. אין מחללין מע"ש על אסימון, מע"ש פ"א ס"ב, ועוד בכ"מ. ובגמרא ב"מ סו, ב' איהא מאי אסימון א"ר מעות הניתנות בסימן [נראה שמפרשו מל' סימן הארמי תרגום של אור- עיי' שמות יו, ג בת"י- הנמצא לרוב בתלמוד ופדרשים, להוראה זו] ... ארי פילסא, ע"ע. וכ' הערוך פי' אסימון כסף שאין עליו צורה ובל"י קורין לכסף אסימון ἀσσημον, עעה"ש. ורש"י כ' ב"מ שם שהוא זוו עגול המוכן לצור עליו צורה, וכ"כ ברכות מז ב כסף שלא נקבע בו צורה, והיא מל"י ἀσσημον. והנמק"י הביא בשם אחרים שהיא מטבע שנשתקעה (נמחקה) צורתה. ולפ"ו אפשר שהוא שם מהפעל סמא σμᾶσαι מחוק (סמי הא מקמי הא, שבת נב, א ועוד בכ"מ). בתים' א' כריש' ונ' בסוף (לבנין המלה). — ובשו"ת גמ"מ ס"ו מ' כתב דשלישית השקל [106 2/3 = ג"ש ע"ש בהערות הרב המ"ל] מטבע וארבעה שותותים ושליש אסימון במשקל שלנו ושילכס. והנה הרב המ"ל השביל לבאר דכונת הנאון במלת מטבע דהרהם בן ס"ד ג"ש [כי 106 2/3 = 64 × 10/6], אבל מה שפירש שבאסימון כוננה למשקל שעורה, וכמך על שהאסימון התלמודי היא לדעת ר"י פילסא, ועל מה שב' בכפ"פ שהפלוס (של זמנו) היא משקל שעורה, הוא קשה [ולדעתי לא עלה על דעת הכפ"פ שהפלוסא התלמודית משקלה אך שעורה אחת, ולא נסתיע מן התלמוד רק על השם פילסא שאולי נגזר מהשם פילסא למעות רעועות]. גם לא ארע לאיזה צורך בעיני המשקל שעורה הכא אחרי כי 10/6 מטבע (דהרהם) הם 106 2/3 ג"ש מכיון — ומעם הרב לזה, לדעתי דחוק. — ואולי ויו של ושליש אסימון אינו ויו החבור אלא ויו המחלק. וכונת הנאון כי שלישית השקל הוא 10% מטבע, או שליש אסימון במשקל שלנו ושילכס. וכי האסימון שלהם ה' משקלו 320 ג"ש, דהיינו

מפחים ומצוין לתמיד פ"ג מ"ו. אבל לדעת כל הכופרים אין הכונה שם לקנת המדה. ועיין דה"ר פ"ל ס"ג, שגם הוא חשב אמת שחי דמתניתין לקנה המדה, והביא שכן איתא בשמ"ק ב"מ לג דפירושא דאחת יורדת לאמת השחי, דהמתח ה' גדול עד השחי, וצוין לירוש' סוף הוריות. אבל אין זכר לזה בשמ"ק ולא בירוש' (אשר הובא גם בשמ"ק שם). מלכר שמחלשון שכותב בדה"ר (אפילו נימא שמצא כתוב כזאת בשמ"ק וברוש') אין ראי' שהיתה אמה מלאכותית כזאת, לקנה המדה. ומשו"ת רמ"ע סי' ג' שב' אמת איש היא אמת השחי כאותה ששינינו במסכת תמיד, ג"כ אין ראי' לאמות מלאכותיות כאלו, וכמדומה לי שלשון הרב במקוה טהרה פרק מב, מג המעוה להרב בדה"ר, כי במקוה טהרה הוכיח שם, כי האמה מסתמא נמדדת מן בית השחי, דהרי במתניתין קרא לכל ה"ד, עד בית השחי, אמה (והוא לכאורה דאי' אלימתא, אם לא שנחלק בין אמה דקרא לאמה דמתניתין, או בין אמה סתם, לאמת שחי—ולפי מה דפי' בירוש' מהו יורד לאמת השחי, שהי' "שוחה אמה" — ודאי דאין כל ראי' מההם). אבל להוכיח משם שהיתה אמה מלאכותית כמדת כל אורך ה"ד, כמו שרצה הרב בדה"ר, אי אפשר. — ואי יש ראי' מדברי הרשב"פ והרד"ק ראי', שהם פשוו כן את אמות אצילה, דקרא, דהיינו מבית השחי, ע"ע.

ודאתי להעיר כאן דגם רמ"ע כותב שם דאורך כל ה"ד מהשחי, הוא י"מ, כהחצ"מ, וברדה"ר כ' לחלוק בין אם נמדוד מעל הכתף מלמעלה שהוא י"מ ובין אם נמדוד מלמטה שהוא שמונה ומחצה (ע"ש פ"ג אות ג'), אבל מדברי רמ"ע שב' "דאמת שחי" הוה י"מ משמע דכונתו על המדידה מלמטה מבית השחי, ובכ"ז חושבה י"מ. ומעתה אי אפשר להתקיים מה שרצה בדה"ר (פ"ח) לומר שרעת התוס' דאמה-בת ו"ט שוחקה, הוא ממקום שמושרש ככהף עד פרקי אצבעות ה"ד [עייין מקוה טהרה פס"ד שקדמו בזה] וכי הוא 6 1/2 טפח לא), כי האורך הלו הוא יותר מזה. [ועל הרב במקוה טהרה, לא תקשה זאת, דהוא מגדיל את שיעור המפחים, כמו שיתבאר כל זה למעיון שם בפנים].

והנה בדה"ר, וקדמו החצ"מ, כת' שמה דאיתהא בפ"י רש"י לבר"ר פל"א שנ' אמות היו במקדש אמה סה"ט ואמה מו"ט, ואמה מו"ט ומפח (?) כונתו כהאמה הגדולה בת י"ט לאמת שחי, ולענ"ד מעות הדפוס הוא וצ"ל ואמה מו"ט ואמה מו"ט ואצבע (והיינו האמות הנזכרות בכלים פי"ז מ"מ וי') וראי' לדבר שהרי סיים רש"י וזו היתה בינונית מו"ט, ולפי הגרס' הישנה הלוא לא נזכר לפני זה הבת ו"ט כלל, גם לא היתה בינונית. וכצ"ל לדעתי בידי משה שם: אחת של ה"ט, ואחת של ו"ט וגודל, ושל (י) [ו'] טפחים, וזו היתה בינונית, ר"ל של ו' (וגודל). ואיזה מעתיק

ומל"ס, ובל"ר ambiga. ἀνελιον, ἀνελιον? מל"ס קאוט, או מלכיר (הנזכר לפני זה) בחילוף גמל על קוף. לאי' ועי' שם בפ"א שאף שחזר בו התם מפירושו זה, בכ"ז גם לפירושו שם יהי' אורך הלו לדעתו 6 1/2 טפח.

דהיינו חצי האוקיא שזכר התשב"ץ ע"ע אינקא. ולפי מה שכ' הערוך ע' פלס ואני בע' פולסא, אפשר שגם האסימון התלמודי (=פולסא) הו' משקלו כמשקל שקל הקדש, ש"כ ג"ש, ע"ש. —

אספר. הפורט סלע... רמ"א ד' אספרי כסף, מע"ש פ"ב מ"ט ועריות פ"א מ"ו. הערוך כ' שרה"ג גורם אצברי, מל"ע ופירושה חתיכות של כסף, [וע"ע גרע שב' שכך המנהג בכ"מ יש ממכעות גדולות... ויש שכרי ממכעות מ"ו או כ' חתיכות למטבע], ועדיין לא נדע שוין. ובפיהמ"ש לעריות כ' שהוא דרהם בל"י (וכפי מה שהודיעני הרה"ח בד"ג כ"ה בפיהמ"ש למע"ש בנוסח הערבי), אכן סיים ואיני יודע כמה אספרי בסלע (והצ"ע ק). והערוך כ' הכסף נחלק לח' חלקים ד' חלקים נקראו אספרי, וע' ערך מל"ן שהגיה הכסף נחלק לה' חלקים לב) נקראו אספרי וכן מצא הח"ג בכ"י, ע' הרצ"פ ח"א ה' 66 ועה"ש, ועדיין לא נדע לאיזה מטבע כוון הערוך במלה כסף ומסתבר שבנותו לדינר, כפירושה של סתם כסף עפ"י בל' המחברים ע"ע כסף. ויהי' הסלע, לפי פירושי והגהת הרב, כ' אספרי, וכ"כ הר"ש מפורש שהאספר חומש דינר (או א' מכ' בסלע) וכ"כ הרב והרא"ש, שהוא א' מכ' בסלע, דהיינו חומש דינר. — והרב בע"מ לפי שמצא להח"ק שאספרנא בל' צענד הוא דרהם, ובכפ"פ — שהדינר הוא לערך דרהם וחצי פחות קורט לב) לכן החליט שהאספר חומש סלע, וחמה על הר"ש והרא"ש שלא כתבו כן, והסכים שבר"ש נפל מעות וצ"ל חומש סלע וכי להרא"ש נודמנה נוסחא מומעת בר"ש, וע"ש שמשוה שיעור זה לשיעור הרמב"ם דעריות הנ"ל. והפלא אם ראה את הכפ"פ, איך לא ראה מה שב' שם דף סד, שהאספר א' מכ' בסלע לר' [וכ"ה בפ' מהר"ו בן מלכי צדק, אלא שלא נדפס עדיין בימינו]. ומרבירי הרמב"ם אין רא", שכן קורא גם את המעה (1/6 דינר) דרהם, ע"ע פונדיון. ונראה שכן הבין דבריו גם הכעתיק לסדר זרעים ולכן הרגם במע"ש שם: מעה. [ואין בין הרמב"ם להערוך והר"ש ואיך אלא דבר מועט, ואולי משום שישתנה האספר בזמן לזמן וממקום למקום, והו' שב' שלא ידע כמה אספרי בסלע]. וכדומב"ם כ' גם הב"י שו"ע י"ד סי' רצד סע"ו ובסי' שלא סקל"ד שאספר הוא מעה מ"ו ג"ש. (ועיין שם שקוראו אשפירו אוטמאני, או עוטומאני ר"ל אספר יוני). וכן דעת החצ"ם שאספר *אספרון* שפירושו לכן, שוה להללן

שפירושו ג"כ לכן, ע"ע, ושניהם שוים אל המעה לה, וכ"ד הראב"ד עריות שם ופירש מהניתן שבד' אספרי, היינו 2/3 דינר, יקח כסף ובב' אספרי, 1/3 דינר, יקח מעות. והח"ק כ' ע"ו: וקשה להלמן שה' חלקי אספר הם סלע אחד, ור' דינרין הם ג"כ סלע אחד, ויש מעה הם ג"כ דינר אחד עכ"ל, ולא ארע מהו שח, הראב"ד אומר שו' אספרי הם דינר, והוא מקשה עליו מרבירי הערוך ע"פ פי' הע"מ שה' אספרי הם סלע, וכי נכרא אנכרא קא רמי? מלבר מה שלדעתי גם להערוך ה' אספרי הם דינר לא סלע. ודע שגם ראה"ק ביוצרות לפש"ק מזכיר מטבע שהיא חומש דינר וז"ל: והסלע חציו בקע ורביעו וזו והוון מתחלק לפלג וחמשו (1/6 וזו) מעה נמצא הוון חמש מעות והמעה שתי פונדיונות באיסר דת (רצ"ל שבאיסר ג"כ הרין הלו שהוא 1/2 פונדיון, כמו שהפונדיון 1/2 מעה. וי"ג ואיסר דת, והכל חר) והאיסר עולה עד ששנה פרושות נמצא הבקע כארבע מאות פרושות (רצ"ל קרוב לר' מאות דבן עולה שפ"ד עיין לקמן, ולפי חשבון שיעורי המצוות עולה ת' פרושות סכוון ואין הלשון משמע הכי), הרי לפנינו חומש דינר בדבריו. אלא שהרב בשיעורי המצוות מפרש דבריו, שקאי על זו של תורה, היינו קידם שהוסיפו על המטבע שהות, ולא על דינר תלמודי (רחומש דינר התמודי הוא 1/6 מעה, ולא מעה כדאיתא בדבריו ראה"ק), אבל פרושו בלתי מסתבר לי דלפרושו הפונדיון שהוא בתלמוד 1/2 מעה, הוא אצל ראה"ק 2/6 מעה (וע"ש שמפרש והמעה שתי פונדיונות ואיסר, היינו 2,6 פונדיון אבל הגיס' באיסר, א"א לפרש כן, עיין לעיל), והאיסר שהוא בתלמוד א' מ"לב במעה הוא אצלו א' מכ' במעה והפרושה שהיא בתלמוד א' מש"כ בחצי שקל של קודש הוא אצלו א' מת' בחצי שקל, ע"י כ"ו שם בפנים, עכנ"ל שט"ם נפל בדבריו ראה"ק וכצ"ל והוון מתחלק לפלג, וחמש, ומעה, והמעה שתי פונדיונות [איזה מעתיק שמעה וקרא וחמשו מעה, שהטיל הו' מראש תיבת ומעה, לסוף תיבת וחמש—צ"ין מן הצד מה שהו' קשה לו דלפ"ו, נמצא הוון חמש מעות" ואח"כ הכניסו זה בפנים] וכוונתו בחמש הוון לאספרא הנ"ל, וכדעת הערוך ואינך שסברי כוונתי. —

אסתירא ע"ע איסתירא.
אסתירא צוניתא. ע"ע איסתרא צוניתא. —
אסתרא. אסתרא פלגא דוואא כתיבות סד, א וש"נ ע"ע

לב) ע"ש בפנים שהמלות ד' חלקיב" העתיק ממקומם. ולפי מה שאכתוב להלן כי כונת הערוך במלת כסף לדינר, נראה לי לקיים הגרס' כמו שהיא ורצ"ל דהדינר נחלק לה' או ד' חלקים, והסלע לכ' או לפ"ו, ויהיו דבריו כאן סכוונים לדבריו בע' גרע, שזכרתי. וכי גם שם צ"ל מ"ו במקום מ"ו. — (לב) הכפ"פ לא כ' שהדינר הוא דרהם וחצי פחות קורט אלא על מסכעת זהב שהיתה כיסיו בארץ כנען, ולא על דינר כסף תלמודי עיין בכפ"פ דף 63. (והפלא על הגאון בע"מ שלא התייש בה). — (לה) ז"ל הרב ושכעתי שישוה חצי דינר כסף פחות מעט, וא"כ יהי' זה משקלו שבעה גרעיני חרוב ומשהו, ונחשוב שיהי' הסלע שוה עשרים אספרי ע"כ. והרבירים סרפסין איגרא, רחצי דינר הוא מ"ח ג"ש. וז' ג"ח (שכנא"א הוא ד' ג"ש) הם כ"ח ג"ש, ואחר מכ' בסלע (שהוא שפ"ד ג"ש) הוא י"ט ג"ש ומשהו. ואיך משהו שיעורם? והח"צ הגיה חצי דרהם. ועדיין הרבירים סתומים ואני אפרשם, והוא: הדרהם שוה במחירו אל 1/9 סלע, ע"ע. ויהי' חצי דרהם 1/18 סלע. — אכן האספר הוא רק 1/20 סלע, לר"ן כ' שהוא פחות מעט מחצי דרהם. — והנה 1/2 סלע הוא (384/2) — 192 ג"ש כסף נקי, או (19,2 * 8/2) = 28,8 כסף סוגים של הדרהם, ע"ע. לכן כ' שהוא ז' ג"ח (28 ג"ש) ומשהו, מחמר הדרהם ועדיין חדרב צריך ברה. — (לה) גם הר"י במ"צ כ', וב"ל"ז קורין ל ל ב נ י מ אספרי" וואם כי כסתבר שכונתו במלת ל ב נ י מ, למטבעות הנקראות כן, והנוכרות בשו"ת מהרש"ם, לחם רב, וב"י ועוד

ע"ע

ע"ע, איסתירא .

אפה. עשירית האפה ויקרא ה-יא. ו-יג, ע"ע איפה. **אצבע.** נזכרה בתור משיחה רק פ"א במקרא, ועביו ארבע אצבעות ירמיהו נכ-כא, ולא נתבאר שיעורה לו). וכן נזכרה א"פ כמשנה וגם שם לא נתבאר שיעורה. ומהא דאיתא בתוספתא כלים ב"מ סוף', עובי המרדע ב' אצבעות והקיפו טפח, יצא לנו (ע"פ כללם עירובין יג, ב כל שיש בהקיפו טפח יש ברחבו שלש טפחים), כי הב' אצבעות הן שליש טפח, או כי היא אצבע היא ששית הטפח — דהיינו אצבע זוטרותא, הורת, ע"ע טפח — וכן אר"ד אצבע סתם וכוונתו אל הזוטרותא, ע"ע אמה. איברא שאמרו בתוספתא שם היכף אח"ו, והובא בתלמודן בכורות למ, ב אצבע מד' אצבעות בטפח, והיינו נגודל (בהן) או כרברכתא, ע"ע טפח הנ"ל, אבל כבר שאלו כנמרא שם למאי הלכתא? ונחלקו אמוראי ח"א לענין ציצית וח"א לענין ב' אמות של שושן לו) וח"א לענין בשר שבין חל"ח, א"כ משמע דאצבע סתם בשאר דוכתי אינה מד' בטפח [יעי' ב"ח יוד"ע סי' רפ"ג שהמה מסוגי' זו על הב"י שב' שסתם אצבעות בש"ס הן גודליון], וכן מהא דאיתא אהלוח פ"ג ט"א רום אצבעים על רוחב הגודל, טשטע ג"כ שאצבע אינו גודל, ועיין בספר בעה"נ להראב"ד שער המים פ"ד שב' לענין שתי אצבעות חזרות דמקוה, דמירלא קאמרינן באיזה אצבע שמ"מ באצבעות הבינונים קאמר. אכן דעת הב"י שסתם אצבע בש"ס הוא גודל (עיי' לעיל) וכן מפורש ברמב"ם ג"כ פט"ו ה"ב, האצבע שמוחתין בו בכל התורה כולה הוא הגודל והוא הנקרא בהן (לה) וכ"כ בהל' שבת פ"ז הל' האצבע שמשערין בו בכ"מ לחי'

היינו רוחב אגודל של יד וכ"כ באו"ז הל' עירובין סי' קכו ובהג"א ריש עירובין בשם או"ז (לש), ולכאורה הוא הטוה לשי' ואולי סמכו על הסוגי' דשיעור רביעית פסחים קיט, ב שאמר ר"ח סתם אצבע ולפי"ה המכואר שם הכונה לגודל, שמ"מ שסתם אצבע הוא גודל, (אכן יג"ש מפורש כרברכתא, וכן היתה הגרס' לפני רש"י). — ונ"ל עוד שהרמב"ם יסבור דהא ששאלו, בכורות שם, למאי הלכתא, אין הכונה באיזה הלכתא כוונתו חז"ל בסתם אצבע אל הגודל (שאו יהי' במשמע אשר סתם אצבע דשאר דוכתי אינו גודל) רק השאלה על איזה משנה או ברייתא נשנית זה לשי". ונראה שגם רש"י מפרש הסוגי' כן, שב"כ ד"ה מד' בטפח: וקאמר הכא דהיכא דהזכירו חכמים אצבע א' מד' בטפח שב"א בעינן. וב"כ להלן על השאלה למאי הלכתא וז"ל: למאי הלכתא הזכירו אצבע, ע"כ. והרי הבי הל"ל: למאי הלכתא בעינן שיהא האצבע א' מרכ"ש, אלא שמ"מ שגם דעתו שכל אצבע סתם הוא א' מרכ"ש, ושאלת התלמוד היא על איזה משנה או ברייתא, שנוכר בה אצבע, נשנית תוספתא זו .

וברוחב הגודל נסתפקו התוס' פנחות מא, ב ד"ה ד' בגודל, ועיין בית אפרים חלק התשובות סי' יז מה שהאריך כרבריהם ואנו נמשכים אחר הרמב"ם ס"ת פ"ט הל"ט שב' רוחב הגודל הוא אצבע הבינוני (רצ"ל לדעת חוה"ש גודל של אדם בינוני, ולדעת מקוה טהרה פס"ו כונתו במלה בינוני לאברי האיש, לא גודל ולא קטן מערכם. ובהקדמת פי' השש' להר"ם ריש פנחות כ' מיד בינונית ככרייתתה, ויש לכונן דברי שניהם כרבריו ס) וכבר דקדקנו בשיעורו ומצאנוהו רחב שבע שיעוריה בינונית

אחרים, ועיי' בשו"ת מהרי"ל סי' קו — מ"מ נראה שכולן נקראות כן על שם לבן מראיתם, ובפי' החצ"מ הנ"ל) — בכ"ז דעתו שהאספר הוא 1/6 דיגרי (1 1/6 מעה), ולא מעה — כאמור בפנים. — (ועיין עי' גדול וטורגש, שיש ל בני' עור גדול' ס מוח). לו) ואולי נלמד סתם מהמפורש, מאצבע של מתן דמים שספורש בספרא (פ' ויקרא ופ' מצורע) ובתלמודן (ובתים נג, ב) וברמב"ם (טעשה"ק פ"ה ה"ז) דהיינו אצבע הסמוך לגודל, ועיין כתובות ו, ב ושי"ג זו אצבע (הסמוך לגודל) למתן דמים — עכ"ל מסתבר שאין כונת הקרא בארבע אצבעות לשטח, דאם היו כונתו כך, הי' נקיש בלשני' ועביו טפח (כמו בכל דוכתא) ולא: ארבע אצבעות — והחצ"מ ח"ב דף 6,7 הבינו כפי"ג שנותת הקרא לשטח, ולכן הקשה מזה על ר"ש שאמר טפח דאורייתא ד' בגודל, דאצבע דקרא ודאי אינו גודל (דהגודל בקרא נקרא בהן) ולפי מה שאמרתי לא קשה הא, וע"ע טפח דלפי מה שפרשתי דברי ר"ש התם, בלאו הכי אין מקום לקושינו. — לו) כבר דחיתי בהערה כ' מסוגי' זו דברי ברה"ר שב' שלהרמב"ם אצבע וחצי אצבע שהיו יתירות אמות שושן על אמות משה היו באצבע הסמוך לגודל, שהרי כאן מפורש אחר חז"א שהוא באצבע מד' בטפח. ועתה אוסיף דאף שבנמרא פליגי בזה אמוראי כמכואר בפנים, ואפשר למו שהוא שוסבור דלא כהך מד"א. אכן לשטת הרמב"ם דכל אצבע הוא גודל (עיי' לקמן בפנים) ודאי דאי' ליזול בתר איפכא ולומר הכאן ל"ל הא — אף שגם הוא מודה שיש יוצאים מן הכלל, עיין הערה לח'. לח) דברי הרמב"ם הללו, נעלמו לפיש טהרב בח"א כלל יד סי' לג, והעיר ע"ז ברה"ר ע' אצבע, וקדמו בעמודי אש דינוי או"ה סי' ט (עיין הפסגה ק"ג דף עא וק"ה דף סו) נקדם את שניהם בן הרב יצחק ורנן הל' סוכה אות ז. לח) הלשון "בכל התורה", או בכל מקום אינו מדויק דמצינו יוצאים מן הכלל, עיין מקוה טהרה פמ"ו, משנה אחרונה סי"ח דכלים, יצחק ורנן הל' סוכה אות ז, דה"ר ע' אצבע — עכ"ל רוב המקוטות שמוכי הרמב"ם אצבע כוונתו לגודל. ובריא"ז שבת ריש פ"ג מ"ג תמה על הרמב"ם שב' אצבעות הן שותות הורת, וכ' הרי הורת גיט שהן ח"י אצבעות עכ"ל, ולא זכר דברי הרמב"ם האמורים שסתם אצבע הוא אחד מד' בטפח (גודל) והיה בורת י"ב אצבעות (גודליון), וב' אצבעות (גודליון) הוי שהות ורת. — והריא"ז כ' לתרץ קושינו וז"ל: אם לא שנאמר דמירוי בטפחים בני ד' אצבעות. ודבריו קשי ההבנה, דעמ"ד הטפחים שוים (מלבד המושכין כרבריו, ע"ע). ואחשוב שיש' הוא וצ"ל: דמירוי באצבעות בנות ד' בטפח, והיינו כמו שתרצתי אני, אלא שלא הו' לו להסתפק בזה, כאמור. — לט) ובפאת השרה אות א' כלל קמא הביא שהגאון רש"י כ' לו: יעין באו"ז הל' טרפות סי' תלג שב' שיש גאונים הסבורים דאצבע הוא אצבע השלישית והוא אמה, ולפלא שלא ראיתי מביאים דעה זו בשום פוסק, עכ"ל. הנה הבינו הרב שכונת הגאונים שגכ"ס שנוכר אצבע הוא האמה, ולדעתי לא כוונתו הגאונים הללו רק לאצבע של שני בני טעיים (כמו שכתבתי בעי' אמה), ואולי פשוט שיש' ששם די בכ"ש, עיין ר"ן שם. לט) ועיין אפריון שלמה ע' אגודל אות ו' שעמד בזה. לט"ז) וז"ל הרב בן היצחק ורנן, ריש הל' סוכה: ואולי יש קצת דאי' הרמב"ם מכבדות לט ב תנא אצבע שאמרו מרכ"ט אע"פ שהתם ספרש לו אמנותין דבכורות או דמדות היינו ליישב לשון אצבע שאמרו, עכ"ל. ונראה דכוונתו כמו שכתבתי (אך מה שב' שיש' ששם קצת ראי' להרמב"ם, הוא תמה קצת). ס) וברה"ר פ"כ רצ"ל שכונת הרמב"ם לאצבע הבינוני הנקרא אמה, וכרכו כמה כרכורים בזה, וסברוי הרמב"ם בהקדמתו למנות שוברתי

במדא. א"א כמלא במרא חולין, ב. פ"י רש"י אצבע. ארבעה כמדי שם עין, א, פ"י רש"י ד' אצבעות (כ). והערוך גורם במרא והיא לדעת הח"ל מל"ע ופי' אצבע, והיינו כפי' רש"י. והר"ף כ' איכא מד"א [במדא] ד' אצבעות, וכ"כ התוס' שם סד, א ד"ה כרי תפיסה, והרמב"ם פ"ו סה"ל שחיטה ה"ל מ"ז ופ"ח ה"ג, והר"ן כ' שש מפרשים ב' אצבעות, והרשב"א בשו"ת שלו ס"ו לו ובתוה"ב כ"ב שע"ג סובר כהר"ף והרמב"ם והתוס'. — ועיין ש"ך יוד"ע ס"ו מ"ו ס"ק י"ב ותב"ש ופ"מ ופ"ת שם.

בין השמשות. שבת ויוהכ"פ ועשה מלאכה ביה"ש ... שאני אומר מקצת המלאכה עשה מהיום ומקצתה למחר, כריתות פ"ב מ"ב. ראה ב' ימים ביה"ש ... ראה יום א' ביה"ש, וכיום פ"א מ"ו, ואף עצמה לא ברקה אלא ביה"ש דר' יהודה וביה"ש דר' יוסי לא ברקה ורבנן כברי ביה"ש דר"ם לילה הוא ... ור"ם למעמי' דאמר ביה"ש ספיקא הוא נדה נג, א, וע"ש ברש"י. ת"ר שבת לר, ב. לה, א, ב, ביה"ש ספק מן היום ומן הלילה, ספק כולו מן היום ספק כולו מן הלילה ... ואיזה ביה"ש משתשקע החמה כ"ו שזני מורח מארמין, הכס"ף התחתון ולא הכס"ף העליון ביה"ש ... דברי ר' יהודה. רנ"א כרי שיהלך ארם משתשקע החמה חצי מיל. ר' יוסי אומר ביה"ש כהרף עין ... שיעור ביה"ש (דר' יהודה) בכמה א"ר אר"י א"ש תלתא רבעי מיל ור"י אר"י א"ש תרי תלתא מיל ... דשלים ביה"ש דר"י ומתחיל ביה"ש דר' יוסי ... ארבע"ח הלכתא כר"י לענין שבת (לחומרא בע"ש דמקדים ביה"ש דיל' מדר' יוסי) והלכה כר' יוסי לענין תרומה (דלא אכלי כהנים תרומה עד דשלים ביה"ש דר' יוסי) וכן הר"ף הא דפסק רבכ"ח כר"י לענין שבת לא ידעינן אליב' דמאן פסק, אי אליב' דרבה (דביה"ש הוה תלתא רבעי מיל) או אליב' דרב יוסף (דהוה תרי תלתא מיל) וכיון דלא איברר לן כמאן מנייהו פסק עכדינן לחומרא, ועיין רא"ש ושה"ג באותה סוגי' —.

ושיעור תלתא רבעי מיל הוא: להרמב"ם 18 מינוט, להלבוש לפי הבנת המעי"ט 16,65 מינוט, ולהתה"ר (ולדעתו כן דעת הלבוש והרא"ם) 13,6 מינוט, ע' כ"ו ערך מיל. — ויש שם עוד שיעורים אחרים בזה. —

ביצה

בפנים, נראה שא"א לומר כן. ועיין שם בדה"ר שגם הוא חור בו מדעתו זו לפי שמצא סתירה לזה בדברי הרמב"ם גומא וז"ל: שהרי כ' הרמב"ם בפ"ה מטעוק ה"ז וחומר (את אצבע הסמוך לגודל) באצבע הגדולה שלמטה ובגודל מלמעלה, הרי דמלמטה דרקק וכ' גדולה ולמעלה דרקק וכ' גודל, עכ"ל, וצר לי על הרב שמביא לשונות שלא נמצאו כלל, ומכריח מהם מה שלבו חפץ דברמב"ם איתא זוטק באצבע הגדולה כמאן ובגודל כמאן, ולא נזכר לא מעלה ולא מטה, וע"ש ברה"ר לעיל מזה ד"ה אבל, שבעצמו העתיק לשון הרמב"ם כמו שהוא, והלשון מלמעלה וכלמטה לא נזכר רק בתוספתא ושם איתא בין ברושא ובין כסיפא: גדולה ע"ש ... (מא) ויהי' לפ"ז אצבע מדובע (7x7) מ"ט רחבי ג"ש ואצבע מעוקב (7x49) שמי' רחבי ג"ש (רצ"ל 343 ג"ש מעוקבים שכל מעוקב רחבו ארכו ונבחו הוא כרוחב גרעין שעורה) ולפי מה שכ' הרמב"ם כי ר' רחבי שעורה הם כאורך ב' שעורות דהיינו שאורך השעורה הוא כמו 3,5 רחבי שעורה, יהי' אצבע מעוקב (849/8,5) = 98 גרעיני שעורים שלמים (היינו אם היו השעורים שוים בעבים בכל ארכם, אבל לפי השעורה הולכת וצרה לקצותיה לכן השיעור הוא יותר מן 98 ג"ש. ע"ע רביעית), ובאיזה ערכים נצטרך לזה ... (מב) אין ספק דכונתו דארבעה כסדי יחד הם ד' אצבעות. — ובס"מ ה"ל שחיטה פ"ח ה"יג, אכה שכ' הרמב"ם שם, כאורך כ"ז אצבעות, כתב וז"ל: ששום שם, וכמה א"א ד' כסדי בתורא ופי' רש"י ד' אצבעות, נמצא שהם מ"ז, עכ"ל. הבין שמה שכ' רש"י ד' אצבעות קאי על כל במדא ובמדא לחוד ועולה לר' במדא (4x4) מ"ז אצבעות, ולפי זה יהי' פירושו של רש"י כאן, סותר לפירושו בדף ג, ב שזכרתי, — על כן מסתבר שכונת רש"י, כמו שפרשתי.

בינוניות זו בצד זו [כשהן שוככות על צדיהן, אפריון שלמה בשם השוכת יש"א משם הרב הגרש"ז] כרוחק (מא) או שתיים באורך. — ואחרי שרוחב שעורה הוא 0,1233 ע"ע יהי' הגודל (7x0,1233) = 0,8631 צ"פ [ומרובעו 0,7449 ומעוקבו 0,6429 צ"פ] הכל בקירוב :

אשישה — ואשישה אחת שמואל ב' ו-י"ט דה"א מ"ז-ז מנחם פ"ט פ"ט נביע ורד"ק לגינה ורש"פ כלי זכוכית ועל אש"א דמשחה ב"ב קסד כ' הרשב"ם כס, ולא פ"ט שיעורי'. ובמדא פסחים א, ב פליגי בזה אמוראי רחב"א סובר אשישה א' מששה באיפה ושמואל סובר אשישה גרבא דחמרא וכ' רש"י איפה של יין (וע"ע גרבא וצע"ק, ואולי צ"ל שליש איפה — דהיינו סאה — אבל גם זה דחוק), ובפ"י לרה"י המיוחס לרש"י כ' שהוא א' מששה בהין וכן תרגם ר"י חד מן אשהא בהינא דחמרא .

אשמורה. נזכרת כ"פ בתנ"ך אשמרת הכוקר (שמות יד-כד ש"א א, יא) האשמרת התכנה (שופטים ז, יט) ראש אשמרה (איכה ב, יט) באשמרת אהנה כך (תהלים סג, ז) ואשמורה כלילה (שם ז, ד) קדמו עיני אשמרות (שם קיט, קמח) ובמשנה ריש ברכות עד סוף האשמורה הראשונה, שם מונח על חלק מן הלילה. ובירוש' ריש ברכות רח"א ד' אשמורות ביום וד' אשמורות בלילה רנ"א שלש ובבבלי שם נקרא משמר משמרת, ע"ע . אשפר. ואשפר אחד (ש"ב ג, יט, דה"א מ"ז, ז) לדעת רש"פ הוא כלי מדה ידוע (ולא פירש שיעורה). אכן לרחב"א פסחים לו, ב, ולה"י ולהמפרש לרה"י, דעה אחרת בזה.

ב.

בונא. בונא דכומינא, ובונא דמורייקא, ובונא דשבלוליתא, שבת קי, ב. בוני כמוני שם סו, א. בוני דשתיהא דמלפחי גימין ע, א, פי' רש"י מלא אגרוף. בוני דסליקא גימין סמ, ב, פי' רש"י מלא היד, ועל בוני שרגושי שם כמ, ב כ' תרווד, ולפי מה שכתבתי בע' תרווד חד שיעורא הוא עם מלא היד והכל חד, אכן תרי בוני עירובין כמ, ב, פי' רש"י מדות (ולא פירש שיעורין) ור"ח גרס בוני, וכ' מדות קמנות אינן ידועות עכשו. וע"ע בונא. —